



METODIKA VYTVÁŘENÍ STRATEGIE SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ NA MÍSTNÍ ÚROVNI

MPSV 2015



evropský
sociální
fond v ČR



EVROPSKÁ UNIE



OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

METODIKA VYTVÁŘENÍ STRATEGIE SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ NA MÍSTNÍ ÚROVNI

Podněty a inspirace pro samosprávu

vypracovaná v rámci projektu **Podpora sociálního začleňování na místní a regionální úrovni** (reg. č. OP LZZ CZ.1.04/3.1.00/04.00016).

Projekt je financován z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.

Prioritní osa: 3 Sociální integrace a sociální služby.

Oblast podpory: 3.1 Podpora sociální integrace a sociálních služeb.

ZÁKLADNÍ INFORMACE O PROJEKTU

Položka	Popis
Název projektu	Dokument Metodika vytváření místních a krajských akčních plánů podpory pozitivního, aktivního a zdravého stárnutí strategie sociálního začleňování na místní úrovni je vypracován v rámci plnění in-house zakázky Zpracování podpůrných materiálů pro oblast sociálního začleňování, boje s chudobou a přípravy na stárnutí (analýzy, metodiky, návrhy, informační materiály) a zajištění osvěty v této oblasti , která je součástí projektu Podpora sociálního začleňování na místní a regionální úrovni , registrační číslo OP LZZ CZ.1.04/3.1.00/04.00016
Garant projektu	Česká republika – Ministerstvo práce a sociálních věcí
Lokalita	Na Poříčním právu 376/1 128 01 Praha 2
Osoba oprávněná jednat jménem realizátora	Mgr. Michaela Marksová Tominová Ministryně práce a sociálních věcí
Kontaktní osoba	Mgr. Linda Sokačová
Datum zpracování	11/2015
Zpracovatel	Fond dalšího vzdělávání, Na Maninách 20, 170 00 Praha 7, IČ: 00405698
Odborný garant	Mgr. Jan Dobeš
Řešitelský tým	Ing. Radka Soukupová (ed.), Mgr. Martin Navrátil, PhD., Mgr. Karel Novák, Ing. Libor Prudký, Ph.D.
Recenzenti	Mgr. Lenka Laubová, Mgr. Jitka Modlitbová, Mgr. et. Mgr. Eva Pavlíková, PhD., Mgr. & Mgr. Jana Čandová
Jazyková úprava	Moudrý překlad, s. r. o.
Grafická úprava	Radek Pokorný

INFORMACE O REALIZACI PROJEKTU „SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ“

Základní informace o projektu

V návaznosti na plnění národního cíle redukce chudoby a sociálního vyloučení, ke kterému se ČR zavázala v rámci plnění evropského cíle vytyčeného ve **Strategii Evropa 2020**, a jehož plnění je monitorováno v **Národním programu reforem České republiky**, zahájilo k 1. 10. 2014 Ministerstvo práce a sociálních věcí realizaci individuálního projektu „**Podpora sociálního začleňování na místní a regionální úrovni**“ (zkrácený název „Sociální začleňování“).

Projekt je realizován v rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost (prioritní osa 3 — Sociální integrace a sociální služby, oblast podpory 3.1 — Podpora sociální integrace a sociálních služeb) pod registračním číslem CZ.1.04/3.1.00/04.00016.

Projekt tematicky zastřešuje dvě oblasti — **metodickou podporu pro kraje a ORP v oblasti sociálního začleňování** a dále **metodickou podporu pro kraje a ORP v oblasti politiky přípravy na stárnutí**.

Předpokládaný termín ukončení projektu je 31. 12. 2015.

Hlavní cíle projektu jsou

- ~ poskytnout krajům a obcím ze strany státu metodickou podporu a nástroje pro realizaci sociálně začleňujících politik vč. politik přípravy na stárnutí na místní a regionální úrovni
- ~ osvěta problematiky sociálního vyloučení a začleňování
- ~ osvěta v oblasti politiky přípravy na stárnutí

Splněním těchto cílů projekt napomůže

- ~ ke zvýšení povědomí o způsobech zajišťování sociálního začleňování a formách pomoci osobám ohroženým ztrátou bydlení a bezdomovcům.
- ~ k osvětě v problematice přípravy na stárnutí a k úspěšnému zvládnutí negativních jevů ve společnosti spojených se stárnutím populace.

- ~ k prevenci a řešení problematiky bezdomovectví, redukcí zadluženosti, chudoby a sociálního vyloučení.

Plánované výstupy projektu v oblasti sociálního začleňování jsou

1. Metodika pro kraje a ORP k vytváření sociálně začleňujících politik v souladu se „Strategií sociálního začleňování 2014–2020“
2. Informační materiál pro osoby v krizových situacích (zejm. pro osoby ohrožené ztrátou bydlení či bez domova), který poskytne základní orientaci a praktické návody, kam se obracet při řešení konkrétních životních situací.
3. Návrh řešení vybraných ekonomických aspektů problematiky bezdomovectví s vazbou na regionální a místní specifika
4. Návrh řešení vybraných zdravotně-sociálních aspektů problematiky bezdomovectví s vazbou na regionální a místní specifika.

Plánované výstupy projektu v oblasti politiky přípravy na stárnutí jsou

1. Metodika vytváření akčních plánů (dále AP) podporujících pozitivní stárnutí pro období let 2013–2017 na regionální a místní úrovni
2. Analýza zapojení osob 50+ do dobrovolnických aktivit
3. Analýza stávajícího nastavení systému odchodu do důchodu
4. Informační brožura na téma demografického vývoje a problémů s tím spojených

Společným výstupem projektu pro obě tematické oblasti je pak **zajištění osvěty problematiky sociálního vyloučení a začleňování osob 50+**.

Výstupy projektu pro MPSV zpracovává na základě Rozhodnutí o poskytnutí dotace za účelem

zpracování podpůrných materiálů pro oblast sociálního začleňování, boje s chudobou a přípravy na stárnutí (analýzy, metodiky, návrhy, informační materiály) a zajištění osvěty v této oblasti příspěvková organizace **Fond dalšího vzdělávání**.

Očekávané přínosy projektu

Vytvoření nástrojů, jejichž prostřednictvím bude moci MPSV zajistit metodickou podporu místním aktérům (zejména obcím a krajům) k vytváření sociálně začleňujících politik v souladu se „**Strategií sociálního začleňování 2014–2020**“.

Podpora aktivit směřujících k sociálnímu začleňování osob 50+ v souladu s **Národním akčním plánem podporujícím pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017**, čímž bude podpořena implementace národních dokumentů z oblasti sociálního začleňování na místní a regionální úrovni.

Osvěta v problematice přípravy na stárnutí a zlepšení úrovně informovanosti zaměstnanců působících v oblasti sociálního začleňování napomůže úspěšnému zvládnutí negativních jevů ve společnosti spojených se stárnutím populace.

Výstupy projektu přispějí rovněž k dosažení shora uvedeného národního cíle redukce chudoby a sociálního vyloučení, ke kterému se ČR zavázala v rámci plnění evropského cíle vytyčeného ve **Strategii Evropa 2020**.

OBSAH

Metodika vytváření strategie sociálního začleňování na místní úrovni	2
Základní informace o projektu	3
Informace o realizaci projektu „Sociální začleňování“	4
Obsah	6
1. Manažerské shrnutí	7
2. Úvod	8
3. Je sociální začleňování v obci možné bez posilování sociální soudržnosti v obci?	9
4. O co vlastně při začleňování jde?	13
5. Jde to bez spojenců a pomocníků v obci a okolí?	14
6. Jak na to?	16
6.1 Veřejně přístupné akce	16
6.2 Včasné rozpoznání rizika sociálního vyloučení	16
6.3 Včasná pomoc a systémová opatření	17
6.4 Plán na sociální začleňování	18
6.5 Sociální začleňování a rozvoj obce od sebe nelze oddělit	20
7. Co budu řešit?	22
7.1 Otevřená komunikace	22
7.2 Prevence rizikového chování	23
7.3 Nezaměstnanost	24
7.4 Bydlení a sociální vyloučení	25
7.5 Dluhová past a sociální začleňování	27
7.6 Vzdělávat se společně	28
8. Kde na to vzít?	30
9. Jak poznáte, že se to daří?	31
10. Jsou už zažitě dobré zkušenosti?	32
11. A co pomoc regionu a státu?	34
12. Inspirace	35
13. Příloha 1 — Základní pojmy	36
14. Příloha 2 — České i evropské strategické dokumenty nebo finanční nástroje	38

1. MANAŽERSKÉ SHRNU TÍ

I když má „Metodika vytváření strategie sociálního začleňování na místní úrovni“ poněkud komplikovaný název, jde v podstatě o soubor doporučení, jak hledat cesty, které zvýší kvalitu života všech obyvatel v obci. Text je určen všem, kteří se chtějí dozvědět něco o dobré i špatné komunální praxi: o krocích, které neúmyslně zavedly obec do bezvýchodné či obtížně řešitelné situace i o postupech, které naopak posilují soudržnost všech obyvatel. Metodika ukazuje, že termínu „sociální začleňování“ se obecní zastupitelé nemusí bát. V konečném důsledku z něj totiž mohou obyvatelé obce vždy jen získat.

Metodika poskytuje návod na postupné kroky, které zvyšují dobrou atmosféru v obci, pomáhají sdílet společné radosti i starosti. Dozvíte se, čím začít, kde nalézt zdroje, kde hledat spojence, na co nezapomenout i čím se inspirovat.

Metodika nepředkládá žádný zaručený recept. Nabízí zkušenosti a příklady, které mohou nabízet možnou cestu. Cestu, která vede k udržitelnému rozvoji obce. Cestu, která vede k dobrým a trvalým zlepšením. Cestu, z níž mohou mít užitek všichni obyvatelé.

Možná, že vám metodika pomůže nalézt odpovědi na otázky, které zatím jen tušíte.

2. ÚVOD

Držte v rukou metodiku vytváření strategie sociálního začleňování na místní úrovni. V podstatě jde o návod — popis procesů, které je třeba udělat, aby se situace ve vaší obci zlepšovala nebo nezhoršovala. Naleznete zde i rady, čemu se při správném postupu vyhnout, které kroky mohou být rizikové a proč. Rádi bychom vás přesvědčili, že i když se sociální začleňování může zdát politicky riskantní, není třeba se jej bát. V konečném důsledku z něj mohou obyvatelé obce vždy jen získat.

Metodika nepředkládá žádný jednotný zaručený recept. Nabídneme vám zkušenosti a příklady dobrých i špatných praxí. Pomůžeme vám s výběrem kroků podle vašich podmínek a možností. O jejich vhodnosti a účinnosti ale budete muset přesvědčit obyvatele vaší obce sami.

Tato metodika by vám měla pomoci zvládnout těžké situace. Ale nejen to: pomůže vám dosáhnout dobrých a trvalých zlepšení. Některé náměty, návrhy či dokonce rady platí skoro vždycky. Jiné se hodí jen na některé situace a problémy. Snažili jsme se napsat text, ze kterého si mohou ti, kteří se sociálním začleňováním v obcích zabývají, vybrat podle vlastní potřeby.

Možná nemáte s podobnými návody dobrou zkušenost. Možná si myslíte, že máte před sebou důležitější úkoly, než je „nějaké“ začleňování. Možná se vaší obce sociální vyloučení zatím netýká.

Metodika je otevřená. Momentálně má tuto podobu. Když k ní budete přispívat svými otázkami, zkušenostmi, třeba i povzdechy a stesky, bude se dále vyvíjet. Stejně jako tato metodika, i sociální začleňování je trvalý proces. Je to vlastně trvalá starost o společné soužití v obci, starost o to, aby se v ní všem žilo dobře a spokojeně.

Při úvahách o podobě metodiky jsme vycházeli z několika předpokladů:

- ~ Když se nebudeme starat o to, abychom se navzájem pochopili a snášeli, tak se dřív či později dostaneme do sporů, konfliktů a možná i horších konců. Dobré konce a cesty k nim tím předem vyloučíme.

~ Nehledáme jednoduchá jednorázová řešení, ale usilujeme o společnou práci, která se dělá mnohem lépe, když si navzájem vysvětlíme, čeho chceme dosáhnout a jak budeme postupovat. Jde o dobrý základ pro to, abychom se všichni, kterých se to týká, na něčem domluvili, z něčeho mohli vycházet, něčemu společně rozuměli. Když si totiž navzájem neporozumíme, tak se nedomluvíme. A domlouvání se navzájem na tom, o co jde a jak na to, je první a stálý krok k úspěchu. Pak máme šanci, že to zvládneme.

~ Všechno to, co je spojeno se začleňováním a vyčleňováním, se odehrává v konkrétních místech, domácnostech, bytech, domech, ulicích, obcích. Právě tam je potřeba pomáhat a ulehčovat práci.

Nechť je pro vás metodika nejen inspirací!

3. JE SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ V OBCI MOŽNÉ BEZ POSILOVÁNÍ SOCIÁLNÍ SOUDRŽNOSTI V OBCI?

Posilování sociální soudržnosti je pro úspěšnost sociálního začleňování zásadní. **Ale proč tomu tak je?**

Žijeme ve světě plném rozporů. Na jedné straně je evidentní, že společnost jako celek bohatne, na druhé straně přibývá chudých a sociálně vyloučených lidí. **Jak se tato situace projevuje ve vašem městě či obci? Daří se vám rozvíjet kvalitu života všech obyvatel, nebo vás v sociální oblasti trápí jevy, s nimiž si nevíte rady? A jak předcházet hrozbám, které mohou život ve vaší obci zhoršit?** Každý zodpovědný zastupitel si takové otázky klade a hledá na ně odpověď.

Na téma sociálního začleňování existují stohy příruček a návodů, a přesto roste počet obcí, které se jej snaží řešit bez větších úspěchů.

Existuje nějaké tajemství, které zůstává těmto obcím skryto? Kde je ukryt klíč k tomu, aby spolu lidé v obci společně sdíleli radosti a starosti a nikdo nestál stranou? Je vůbec něco takového možné?

A neznamená prointegrační politika ztrátu politické přízně? Chtějí obyvatelé, kteří jsou zároveň voliči, aby se v obci „začleňovalo“? Nedoplatím na to, že budu pomáhat chudým a vyloučeným, v následujících volbách? Nejsem politický sebevrah?

Nejen takové otázky se honí hlavou komunálním zastupitelům, kteří si jsou na jedné straně vědomi problémů či hrozeb a na druhé straně chtějí pokračovat v práci pro obec jako zvolený člen samosprávy.

Prointegrační politika je složitou disciplínou. Bez ní se ale neobejde žádná obec. Ať už se s problémy potká, či nikoli. Pokud se zastupitel začne orientovat jen na blaho některých obyvatel, nejspíš na to dříve či později doplatí nejen on, ale celá obec. Pátřejme nejen v příkladech dobré praxe, ale i mezi postupy, které přes prvotní dobrý úmysl sociální vyloučení prohloubily.

Co tedy dělat? Jak začít? Koho přesvědčit nejdříve? Kde najít spojení? Jak nastavit dílčí kroky? Kde získat zdroje? A není to celé zbytečné?

Zkusme být otevření, předcházíme problémům, nelakujme věci na růžovo, řešme situace co nejdříve — a nikoli sami. Zde je částečně naznačena cesta, kterou nabízíme. Nejprve se ale znovu vraťme k otázce, zda se nám začleňování vůbec vyplatí.

Většina příruček je plná příkladů dobré praxe — proč se ale podle nich některé obce nechovají? Proč raději usilují o vyčleňování některých svých občanů?

Odpověď všichni známe — zastupitelé se domnívají, že jim tato politika vynese politické body. Represivní či populistické postupy jsou populární, nalezneme je i v nejvyšších patrech naší politické scény. Tleská jim totiž hodně voličů.

Jenže je tu jedno velké ALE — tato politika nevede k ničemu dobrému. Za posledních osm let se dramaticky zvýšil počet vyloučených osob, sociální vyloučení postihlo mnohem více obcí, problémy spíš narůstají, než klesají. Trend je varující: sice se dočasně podařilo sociální problém někam „zatlačit“, ale došlo na slova těch, kteří se segregační či represivní politikou nesouhlasili: sociální vyloučení se vrátilo a nečekaně se začalo objevovat i tam, kde se s ním předtím rázně vypořádali. Nezbyvá než přijmout hořké poučení: nezačneme-li problémy skutečně řešit a budeme-li je jen dále vytěsňovat, vrátí se po nějakém čase s ještě větší intenzitou. Snažit se obec opevňovat a „čistit“ také není řešení. Než se nadějete, máte problém zpět. Zkušenost je jednoznačná: hašení není řešení. **Momentálnímu „odstranění“ problému se sice tleská, ale skutečným řešením není.** Extrémní projevy sociálního vyloučení nám budiž varováním.

V jedné nejmenované obci nikdy s vyloučenými obyvateli problémy neměli. Z ničeho nic tam ale vznikla ubytovna, do níž se nastěhovaly desítky chudých lidí, převážně z jiných obcí. Soukromá osoba zakoupila prázdný objekt přímo v centru obce a byznys s chudobou se rozjel na plné obrátky. Než se radní vzpamatovali, měli na stole stížnosti týkající se hluku, nepořádku a dalších problémů. Možnosti obce ale jsou limitované — nemůže ubytovnu zrušit, musí řešit jen důsledky její existence. Celá situace je jen důsledkem celkové segregační politiky v regionu. Všichni by si ale oddychli, kdyby žádné takovéto ubytovny neexistovaly. Takové řešení ale vyžaduje společný postup mnoha aktérů.

Dotkli jsme se ale hned na začátek složitého problému, který jen ilustruje, jak se může situace vyvíjet, pokud nebudou společně prointegračně postupovat ti, kdož mají řešení „v ruce“ — tedy stát, samospráva, neziskový sektor, experti, zaměstnavatelé — ale i samotní vyloučení obyvatelé.

Na vyhoceném příkladu jsme si ukázali, že **řešení existuje jen tehdy, pokud mohou na řešení spolupracovat všichni**. Tato jednoduchá teze je jedním z klíčů k integraci. Platí nejen pro vztahy na celostátní úrovni, ale i na úrovni obce. Jedině společně koordinované kroky mohou přeměrovat trend vylučování. Postavení obecních zastupitelů není v tomto směru jednoduché, zároveň ale není ani nemožné podniknout konkrétní kroky. Starostové většinou rychle zjistí, kde je problém. Pokud je problém v obstrukční legislativě, pak by co nejdříve měli začít bít na poplach a upozorňovat na to, že obec doplácí na chybnou politiku státu či kraje.

Vraťme se ale o krok zpět, do obce, která žádné problémy nemá. Lidské společenství je plné rozporů a v obci nikdy nežijí jen bohatí či chudí. V každé obci žijí lidé různých povah, zájmů, statusů, věkových skupin — vždy jde o společenství plné rozmanitosti, která vede k bohatosti života obce, ale zároveň v sobě skrývá úskalí rozporuplnosti. Vyvažování protichůdných zájmů a hledání společenského konsenzu je jedním z těžkých úkolů každého zastupitelstva. Tam, kde se daří zkvalitňovat život všech, mluví odborníci o sociální soudržnosti, sociálním smíru či dobrém sociálním kapitálu. Máme tu další klíč k úspěchu: **správná politika myslí na potřeby všech obyvatel obce**.

Jakmile zastupitelé začnou někoho preferovat, někomu nadřezovat, obrátí se to v důsledku proti celé obci. Z politického hlediska nemusí být dopad okamžitý, ale vzhledem k tomu, že systém zastupitelské demokracie je založen na vyváženosti politických preferencí, je to dříve nebo později nevyhnutelné. Jiná je situace z pohledu sociálního začleňování — existují skupiny obyvatel, které k volbám nechodí, a jejich hlas tedy není politicky „slyšet“. Jejich přítomnost v obci je však evidentní, a pokud zastupitelstvo rezignuje na jejich potřeby, zadělává si na budoucí problém.

Jednou z nejtěžších disciplín komunální politiky je předvídání důsledků vlastních rozhodnutí. Často dobře míněné kroky se ukáží ve svém důsledku jako kontraproduktivní. Zastupitelé se proto vždy dívají dopředu a neřeší jen momentální úkoly. Naučit se předvídat je otázkou zkušeností a osobního talentu. Politicky se vyplácí, protože předchází těžkým situacím.

V jedné obci začal narůstat počet neplatičů. Zastupitelstvo rozhodlo, že jim ukončí nájem v obecních bytech a zřídí pro ně ubytovnu. Brzy se ale stalo, že se lidé s podobnou zátěží ocitli soustředěni v jednom místě. Většinou se jednalo o nezaměstnané muže, ale postupně se do ubytovny dostávaly i matky samoživitelky s nezletilými dětmi. Brzy se v ubytovně objevilo násilí, záškoláctví, problémy byly na denním pořádku. Zastupitelstvo to myslelo dobře, chtělo uvolnit obecní byty pro řádné nájemce a zaštiťovalo se tezí o řádném hospodáři. Do ubytovny ale nakonec muselo najmout bezpečnostní službu, došlo i na posílení městské policie. Po stížnostech okolních obyvatel byla nakonec ubytovna uzavřena. Někteří její obyvatelé z obce odešli, ale velká část jich má nyní trvalé bydliště na městském úřadě a stali se z nich místní bezdomovci. Problémy s nimi obec řeší trvale. Dle policie jsou někteří bezdomovci napojeni na drogovou scénu. Vzhledem k rostoucímu počtu osob na ulici a kvůli represivní politice obce se mluví o výstavbě zařízení určeného pro služby bezdomovcům. Většine matek s dětmi obec znovu přidělila byty, některé ženy však začaly řešit chudobu prostitucí. Část dětí z ubytovny ale zažila segregovaný

život na ubytovně spojený se stigmatizací a sociální patologií, což jistě nezůstalo bez následků. Dobře míněné kroky se obci nevyplatily. Politika represe narazila na své limity. Běžní voliči byli brzy rozladěni — v obci se objevily jevy, které tam dosud nebyly přítomny, ubytovna byla vnímána jako problém: vzniklo místní ghetto, násilí, záško-láctví, po zrušení ubytovny bezdomovectví. Obec najednou stojí před problémy, které neměla.

Správným řešením bylo předcházet neplacení nájmu, nabídnout lidem pomoc ve formě splátkových kalendářů, dluhového poradenství, dočasného převodu sociálních dávek přímo na úhradu nájemného (zvláštní příjemce), intenzivní sociální práce. Obec nevyužila možnost spolupráce s neziskovými organizacemi, které služby sociálně ohroženým osobám nabízejí.

V rozvoji soudržnosti je základ pro lepší soužití všech občanů. Pokud se problémy neřeší, roste v obci bezmoc, beznaděj a vztek. A ty pak vedou k prohlubování konfliktů a zhoršování života všech obyvatel obce.

Soudržnost ale nevzniká sama od sebe. Vyžaduje dlouhodobé a soustředěné úsilí občanů. A politiků zejména. Promyšlený postup není možný bez vzájemného poznání, bez respektu vůči sobě navzájem, bez snahy porozumět a bez spolupráce na úkolu zlepšování situace. **Poznat potřeby všech obyvatel obce je základ.** Jak je vidět, sociální soudržnost je nejlepší prevencí proti problémům. Zastupitelé podporují to, aby se obyvatelé obce navzájem stýkali, poznávali, mohli sdílet společné zážitky ze života v obci. **Podpora komunitních aktivit, které vedou k vzájemnému poznávání, je kořením života obce.**

Slovo „komunita“ je tak trochu tajemné. Přišlo k nám ze zahraničí a jeho překlad není jednoduchý. Zkusme jej nahradit pojmem „soudržná obec“ a ukažme si, jaké aktivity a akce mohou zastupitelstva podporovat: obecní slavnosti, spolkový život, prezentace volnočasových zájmů (pěvecká sdružení, vystoupení dětí z hudebních škol a kroužků, srazy kynologů, soutěže o nejlepší domácí výrobek, výstavy domácích zvířat apod.), hasičské bály, sportovní turnaje, otevírání řek, představení ochotníků, společné úklidy veřejných prostor, jarmarky, poutě, otevřené zahrady škol a školek, rozsvěcení vánočního stromu... Jde hlavně o takové aktivity, které pozvedají život celé obce, zvyšují její prestiž, přinášejí obyvatelům

příjemné a společné zážitky. Tisíc a jednu podob má tvorivost lidí a všechny mají jedno společné — jsou otevřené všem. Zastupitelé by měli myslet na to, aby se jich účastnily všechny skupiny obyvatel obce — staří, mladí, chudí, bohatí, lidé s postižením či jiným handicapem. **Společenský život obce je jedním z momentů posilující sociální soudržnost,** deanonymizuje obec, umožňuje zapojení všech, je opřen o vlastní aktivity členů obce, dává příležitost i těm, kteří mohou stát stranou.

Otevřené aktivity jsou jen jedním z nástrojů posilování společenské soudržnosti. Její promyšlené budování má jinou podobu na malé obci, kde se lidé dobře znají, a jiné jsou cesty ve velkém anonymním městě. Každé zastupitelstvo tedy musí hledat odpovídající kroky, které povedou k propojování všech obyvatel. Je lidskou přirozeností tíhnout nejen k rodině, ale i k nějakému společenství, většímu celku, s nímž můžeme sdílet své touhy, obavy a přání. **Posilování drobných společenských celků,** jako jsou sousedské vztahy, aktivity různých věkových skupin (seniorské kluby, mateřská centra, kluby rodičů dětí školou povinných), rozvoj spolkové činnosti, sportovních klubů, neziskových organizací... To vše propojuje jednotlivce s dalšími lidmi v obci. Vždy je potřeba mít na mysli, zda nedochází k selektivní podpoře, která by vedla k vyloučení některých obyvatel města.

Společenské soudržnosti napomáhá i **otevřená politika obce:** setkávání zastupitelů s občany, veřejná projednávání složitých záměrů, transparentní zadávání veřejných zakázek, otevřené informování o rozhodování zastupitelstva, vstřícné časování jednání zastupitelstva, sdílení informací přístupné všem obyvatelům (informace by měly být přístupné jak lidem s handicapem, tak osobám, které nevyužívají sociální média). To vše posiluje důvěru mezi obyvateli, snižuje sociální napětí a posiluje sociální smír.

Zajímavé je, že sociální soudržnost též přispívá k ekonomickému růstu. Stabilní společnost je totiž příznivým prostředím pro podnikatelské aktivity. Tržní ekonomika závisí na lidech, kteří mají peníze na utrácení; chudoba není zdravou základnou pro ekonomický rozvoj. Jinými slovy, co je dobré pro sociální soudržnost, je též dobré pro podnikání.¹

Máme před sebou zajímavou tezi: co je dobré pro sociální soudržnost, je dobré pro podnikání. Bude-li obec

1

Více se o sociální soudržnosti dozvíte v Příloze č. 1

soudržná, zvyšuje to šanci na její prosperitu. Jednak tím, že se zvyšuje možnost zaměstnání obyvatel obce, také tím, že rostou zdroje příjmů pro obec a konečně i v tom, že může dokonce jít o sociální podnikání — čili podnikání s přímým zaměřením na podporu života obce jako společenství spolupracujících lidí.

Soudržná společnost se snaží prostřednictvím solidarity omezovat chudobu, která prosperitě brání. **Co ale myslíme obecní solidaritou? Jak na obecní úrovni zabránit tomu, aby se lidé propadali do chudoby?**

Obec má ze zákona své povinnosti a k nim získává zdroj z daní všech obyvatel. Jedná se o tzv. rozpočtové určení daní. Je to jen jeden z možných zdrojů, ale pro obec klíčový. Z něj obec financuje veřejné služby, které zajišťuje — chod úřadu, úklid obce, údržbu zeleně, provoz škol a školek a mnoho dalších. Obec je tak i v roli zaměstnavatele. Situace na trhu práce je v různých částech republiky odlišná. Jsou obce, kde je problém nalézt zaměstnance, jsou obce, kde se o místo ucházejí desítky lidí. Ne vždy je ale otevřený trh práce schopen pojmout i lidi s nějakým handicapem — ať už osoby se zdravotním postižením, či sociálně vyloučené. **Obec je tak jedním z mála subjektů, které mohou uplatnit solidární postoje.** V organizacích zřizovaných či zakládaných obcemi mohou být zaměstnány maminky s malými dětmi, osoby se zdravotním omezením, obce mohou nabídnout nekvalifikovanou práci jako např. úklid obce či údržbu zeleně, mohou využít potenciál seniorů při hlídání přechodů apod. Jde jen o to, překonat tzv. dodavatelský syndrom a přemýšlet o tom, jak **využít potenciál vlastních obyvatel.** Nakonec je pro obec vždy výhodnější, když zaměstná vlastní občany. Nezaměstnaní lidé disponují jednak nižšími zdroji, a tudíž nižší koupěschopností, která blokuje prosperitu obce, ale jejich potenciál často zůstává nevyužit, což vede k osobní frustraci, snaze najít práci na černém trhu či k jiným sociálně patologickým jevům. Nezaměstnaní lidé často svým chováním popuzují zaměstnané osoby, je proto žádoucí co nejvíce se snažit zapojit nezaměstnané osoby do obecních aktivit a snižovat tak potenciální napětí.

Veškeré kroky napomáhající sociální soudržnosti vyžadují **promyšlenou přípravu a společnou práci na rozhodnutí o tom, že takový proces v obci chceme a potřebujeme.** Většinou jde o činnost dlouhodobou, nastavující určitou společenskou kulturu života v obci. Pokud se ale během této činnosti podaří vedení obce zvýšit soudržnost občanů,lepší se život všech obyvatel obce. A to je nejlepší předpoklad pro to, aby bylo vedení obce znovu zvoleno.

Jak vidno, je posilování sociální soudržnosti proces, jehož výsledky nemusí být vidět okamžitě. **A hned tu máme volbu, před níž politici často stojí: mám volit dlouhodobé řešení, které přinese ovoce za dlouho, nebo mám rozhodnout rychle, ale dost možná chybně?**

Jak jsme si už ukázali, patří sociální začleňování k těm procesům, které jsou dlouhodobé a ne vždy nesou ovoce rychle. Lákavá rychlá řešení (např. represivní postupy) mohou zdánlivě problém vyřešit. Ve skutečnosti jde ale často jen o to, že se problém vytlačí mimo veřejnou pozornost. S o to větší silou ale chybné řešení zaútočí později. Pak musí být represe ještě tvrdší, aby problém vyřešila. A tak pořád dokola. Zdá se, že prevence a trpělivá práce mají lepší potenciál. **Je výhodnější věnovat energii udržitelným krokům,** které pomalu, ale stále situaci v obci zlepšují.

Vedle obcí, které problém sociálního vyloučení neřeší, jsou i obce, které s ním většinou již dlouhodobě zápasí. Existují totiž celé regiony, které jsou postižené sociální exkluzí: žije se v nich těžko. Mnoho obyvatel je velmi chudých, značná část žije výhradně ze sociálních dávek, mnohdy tito lidé žijí soustředěni do jednoho místa, čímž vznikají ghetta — sociálně vyloučené lokality. Obce v takovýchto regionech mohou s exkluzí udělat hodně, ale velmi často na to samy nestačí. Sociální vyloučení bývá málokdy otázkou jedné obce. Rozprostírá se v území a mnohdy vyžaduje postupy zahrnující zapojení nejen více obcí, ale často je třeba problém řešit v rámci celého regionu. To proto, aby nedocházelo k „přelévání“ tohoto problému do obcí, které jsou ve snaze o snižování sociální exkluze úspěšnější.

Některé kroky vedoucí k sociálnímu začlenění mohou být specifické — reagují na zvláštnosti konkrétních obcí. Vedle nich ale existují nástroje, které sociální soudržnosti prospívají bez ohledu na specifika místní samosprávy. Obecná zkušenost z obcí, kde se daří sociální vyloučení zmenšovat, mluví o tom, že **základem pro růst soudržnosti je společná práce na rozvoji obce.**

4. O CO VLASTNĚ PŘI ZAČLEŇOVÁNÍ JDE?

Sociální začleňování napomáhá zapojení ohrožených či vyloučených lidí do běžné společnosti. Jeho opakem je sociální vyloučení — lidé jím postižení nejsou součástí běžného života obce.²

Sociální vyloučení se dotýká téměř všech stránek veřejné správy. Není to problém, který by zůstával v čase stejný. Pokud se nebude řešit, zhoršuje se. Neodchází jinnam, nýbrž roste v obci. Je to problém, který se nedá privatizovat, protože samosprávy a stát se svých povinností vůči občanům nemohou zříci.

Sociální vyloučení se většinou týká jen části občanů obce. Projevuje se nezaměstnaností, chudobou, nestabilitou v oblasti bydlení, zadlužeností či předlužeností. Vyloučení lidé mají často změněný práh vnímavosti k přestupkové činnosti, jsou odtrženi od veřejného života, mohou mít snížené kompetence k tomu vyznat se v pravidlech a zákonech.

Nespokojenost občanů, hluk na náměstí, špatné sousedské vztahy, přestupky a předsudky. To je obraz, se kterým bývá vedení obce často konfrontováno a musí rychle a pravidelně reagovat. Zodpovědný zastupitel jistě nebude problém bagatelizovat, ani posilovat nespokojenost občanů radikální a schematizující dikcí. Pokusí se vidět problém reálně, znát jeho opravdové rozměry a nacházet řešení. Zajištění veřejného pořádku tam, kde reálně dochází k přestupkové činnosti, přitom ještě nespadá do sféry sociálního začleňování. Represivní postupy k odstranění problémů, jejich zmírnění či vysvětlení nestačí. Je třeba účinně realizovat **prevenci rizikového chování a intenzivně komunikovat s veřejností.**

Každá z těchto dvou činností je nezastupitelná, protože na jedné straně je nespokojenost veřejnosti postavena na reálných událostech, na druhé straně veřejné mínění svými generalizacemi a mýtovorbou vytváří

bariéru pro soužití a de facto ruší prostor, ve kterém lze sociálně vyloučené lidi integrovat.

V této oblasti více než kdekoli jinde platí, že se skutečnost radikálně liší od obrazu, který vytváří veřejnost. **Ale jak zjistit pravdu?** Často pomůže postavit vedle sebe statistiku a dikci nespokojených občanů. Takovéto srovnání mnohdy ukáže, že zdánlivě nejnebezpečnější místa jsou ve skutečnosti velmi bezpečná nebo že „kolektivně páchané zlo“ je ve skutečnosti v režii jednotlivců.

Ve středně velkém městě tvořila jedna ulice spojnicí mezi centrem města a nádražím. Jelikož v ulici bydlelo mnoho nezaměstnaných Romů, kteří zde postávali, vznikla obava, že procházet zde není bezpečné a že chodit na nádraží představuje každodenní riziko z hlediska zdraví i majetku. Výzkum, který nahlédl do statistiky policie a dalších správních orgánů, zjistil, že zde za posledních deset let nikdy k žádnému trestnému činu či přestupku nedošlo a že se ve skutečnosti jedná o velmi bezpečné místo.

5. JDE TO BEZ SPOJENCŮ A POMOCNÍKŮ V OBCI A OKOLÍ?

Kdo zodpovídá za jednotlivé oblasti sociálního začleňování?

Agenda sociálního začleňování prostupuje všemi stupni veřejné správy. Její jednotlivé oblasti (přístup ke vzdělávání, bydlení, zaměstnanosti, bezpečnosti, dlouhá problematika, sociální služby i obecná podpora sociální soudržnosti a rozvoje obce či regionu v kontextu dostupných zdrojů) mají řadu styčných ploch s různými typy strategických dokumentů, v praxi nejčastěji s komunitními plány sociálních služeb, střednědobými plány rozvoje sociálních služeb, integrovanými plány rozvoje měst, plány prevence kriminality obcí i krajů, obecními a krajskými plány integrace Romů a dalších menšin apod.

V každé z výše uvedených oblastí je role státu a samospráv jiná.

Vzhledem k tomu, že se sociální začleňování odehrává na mnoha úrovních, je téměř vyloučeno, aby obec ve svém snažení zůstala osamocena. Tedy, pokud o partnerství s jinými aktéry stojí.

O jakých subjektech možné spolupráce ale mluvíme?"

Zastupitelstvu mohou pomoci:

- ~ veřejná správa (státní správa v přímé a přenesené působnosti, např. Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad práce ČR, orgány sociálně právní ochrany dětí, Probační a mediační služba ČR, regionální a místní samosprávy, policie, Agentura pro sociální začleňování apod.),
- ~ odborné útvary a orgány obce (např. sociální, kulturní či bytový odbor, komise či výbor pro sociální a zdravotní problematiku, pracovní skupina pro sociální prevenci apod.),

- ~ poskytovatelé veřejných služeb (knihovny, zdravotnická a sociální zařízení, policie, školy, kulturní zařízení apod.),
- ~ nestátní neziskové organizace (poskyvatelé sociálních či zdravotních služeb, aktivistické organizace, organizace zaměřené na dodržování lidských práv, nadační fondy, místní spolky apod.),
- ~ církve a jejich organizace,
- ~ expertní sektor (univerzity, výzkumné ústavy, nezávislí odborníci),
- ~ zaměstnavatelé (podnikatelé, sociální podnikání, samospráva jako zaměstnavatel),
- ~ obyvatelé ohrožení sociálním vyloučením / sociálně vyloučené osoby,
- ~ široká veřejnost,
- ~ média.

Existují různé problémy a také různá řešení. Vždy je třeba pro jejich snazší realizaci hledat spojence.

Pokud je problém způsoben systémovou chybou či špatnou celostátní politikou, je třeba hledat pomoc u státu. Zpětná vazba od obcí je cenným zdrojem informací pro jednotlivá ministerstva, která zodpovídají za nastavování politik. **Je vhodné využívat všech možností, jak stát co nejdříve informovat o tom, že někde centrální politika selhává.** I stát dělá chyby a dobře míněné kroky mohou vést k nežádoucím důsledkům.

Standardní bydlení je zcela základním předpokladem pro plnohodnotný život rodin i jednotlivců, proto sociální systém poskytuje formou sociálních dávek cílenou finanční podporu lidem, jejichž příjmy na úhradu kvalitního bydlení nestačí. Zdálo by se, že tento nástroj zajistí všem kvalitní bydlení. Bohužel, odvrácenou stranou

stávajícího systému je využívání těchto dávek pro úhradu substandardních forem ubytování. Zcela nezamýšleně vznikla široká síť ubytoven. Zde stát namísto bydlení ve standardních bytech nechtěně podporuje bydlení v prostorách se společným sociálním či kuchyňským zařízením, v otřesných hygienických podmínkách, kde štěnice, vši, svrab a plesnivé stěny nejsou výjimkou, kde bují lichva a násilí.

Řešením není kontrola technického stavu ubytoven, ale přerušování byznysu s chudobou zvýšením dostupnosti běžného bydlení. Nadějí je příprava systému sociálních bytů s podporou sociální práce.³

Pro obce, na jejichž území se nacházejí sociálně vyloučené lokality, může být hlavním partnerem Agentura pro sociální začleňování, která se dlouhodobě problematice vyloučení věnuje a může pomoci nejen odborně, ale také s přístupem k českým a evropským zdrojům (viz <http://www.socialni-zaclenovani.cz>).

Mnohá řešení jsou také v kompetenci krajské samosprávy. Zejména oblast sociálních služeb (např. terénní sociální pracovníci, sociálně aktivizační služby či nízkoprahová centra pro děti) je třeba řešit na krajské úrovni.

Jedním z klíčových partnerů jsou experti přímo na městském či obecním úřadě — znají legislativu, mají své kontakty, poskytují servis obecním zastupitelům, hájí zájmy obce. Mohou být hybateli i brzdou. Jejich výběru a motivaci je třeba věnovat velkou pozornost. Nikdy by neměli pracovat izolovaně. Rozvoj obce je vždy komplexní záležitostí.

Neziskové organizace zase mají zkušenosti s prací s různými cílovými skupinami (zdravotně postižené osoby, senioři, osoby po výkonu trestu odnětí svobody apod.), často disponují vlastními zdroji a přinášejí do obce nové kontakty a postupy.

Obec často stojí před úkolem, na nějž její síly nestačí (např. demografická analýza, situační analýza). Pak je na místě obrátit se na expertní sektor. Spojencem může

být blízká střední či vysoká škola, akademický sektor často vítá možnost propojit teorii s praxí na místní úrovni. Dílčí pomocí mohou být i diplomanti, kteří v rámci svých prací přinesou do obce čerstvé informace a teoretickou pomoc.

Častým pomocníkem jsou veřejné knihovny, které jsou stejně jako školy centry společenského života v obci. Mají detailní informace o obyvatelích obce a často fungují jako první detektor sociálního problému.

Spolupráce mezi obcí a místními zaměstnavateli je velmi žádoucí. Zaměstnanost je klíčová pro sociální status a zaměstnavatelé mnohdy uvítají informace o terénu, z něhož rekrutují pracovní sílu.

Veřejné mínění je závislé na médiích, která mohou pomoci i ublížit. Práce s nimi je nezbytná a často trnitá. Pokud má obec vlastní informační médium, může vyvažovat informace podávané v bulvárních médiích, jež nemusí být zcela korektní.

Bez komunikace se samotnými osobami ohroženými sociálním vyloučením či již sociálně vyloučenými není začleňování možné. Je potřeba být s nimi v kontaktu, poznávat jejich prostřednictvím individuální i skupinové potřeby. Je potřeba je zapojovat do pracovních týmů obce, se zástupci konzultovat možná řešení a získávat od nich zpětnou vazbu.

Vytvoření širšího partnerství se vždy vyplatí. Víc hlav, víc ví. Různé úhly pohledu napomohou vyvarovat se chybných kroků.

3

Strategie sociálního začleňování 2014–2020 v této oblasti na stranách 48–49 formuluje devět opatření, jejichž plnění významně omezí neefektivní poskytování sociálních dávek na bydlení.

6. JAK NA TO?

Existují obce, které nejsou sociálním vyloučením zasaženy; dále obce, které jej „tak nějak“ tuší v blízkosti, a obce, které jsou jím naplno zasaženy.

Jak se liší jejich přístupy k sociální soudržnosti?

Ať už patří vaše obec k té či oné skupině, jedna věc je jistá. **Dbát na sociální soudržnost se vyplatí.** Vždy má proto smysl pořádat otevřené akce, které může navštěvovat kdokoli. Veřejný prostor patří všem bez rozdílu věku, pohlaví, etnicity či jiné odlišnosti. Podpora setkávání v něm je příležitostí ke stírání rozdílů a společným zážitkům.

6.1 VEŘEJNĚ PŘÍSTUPNÉ AKCE

Veřejně přístupné aktivity může obec pořádat venku či uvnitř nějakého objektu. Venkovní akce mají tu výhodu, že je snadné se k nim připojit i je snadno opustit, vytvářejí prostor pro svobodný pohyb a komunikaci všech, kteří se chtějí zapojit. I zde je však třeba myslet na to, aby prostředí nikoho neomezovalo (bezbariérové prostředí, respekt k ostatním lidem). Proto jsou tak oblíbené jarmarky, veřejná bruslení, vánoční trhy, slavnosti jara, výstavy zvířat a plodů.

Akce pořádané uvnitř objektů již mají zvýšený práh přístupnosti. Pokud nejsou zdarma, mohou vylučovat chudší skupiny obyvatel.

V obci existovala dlouhodobá tradice hasičských bálů, postupem času se ukázalo, že byť obec akci výrazně dotuje, i tak je vstupné vysoké pro obyvatele z nízkopříjmových skupin. 10 % vstupenek bylo proto uvolněno do režimu „zdarma“ a vyčleněno pro osoby, které jsou z chudých poměrů.

6.2 VČASNÉ ROZPOZNÁNÍ RIZIKA SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Hned se naskytá otázka, jak poznáme osoby ohrožené chudobou a vyloučením? Nebude se někdo snažit zneužít vstřícnosti obce?

Otázka je na místě a dotýká se velmi citlivé skutečnosti. Část lidí se za svou chudobu stydí a nechce ji veřejně přiznat. Často se takto chovají senioři, kteří nechťejí, aby se na ně ostatní dívali soucitně. Je proto uměním podporovat takovéto osoby s taktem.

Kdo je schopen takové osoby identifikovat? A jak k nim přistupovat?

Jde o hodně citlivou věc. Nesměřujeme ke kontrole občanů, ale o snahu pomoci jim v těžké situaci.

Snazší je, kdy se konkrétní osoba sama o pomoc přihlásí. Pak je jen třeba si tuto skutečnost citlivě ověřit. Obtížnější je, když lidé o své složité situaci veřejně nemluví.

Obec by měla umět využívat partnerů ke včasné identifikaci příznaků sociálního ohrožení.

Existují místa, kde se sociální propad dříve nebo později projeví. Profesionálové, kteří jsou s lidmi v častém kontaktu, dokážou takové příznaky rozpoznat.

První, kdo by měl takové skutečnosti hlídat, jsou pracovníci sociálního odboru. Disponují údaji a daty a postupují profesionálně se znalostí legislativních možností. Mohou provádět místní šetření, vyžadovat si stanoviska. Jejich práce není jednoduchá, protože pracují s náročnou agendou.

Projevů skrytého znevýhodnění si však často všimne někdo náhodně. U dětí jsou často prvními identifikátory učitelky v mateřských či základních školách. Děti, které nenosí svačinu či přestanou chodit na obědy, odmítají jet na školní výlet — to jsou vždy projevy, které by měly být opatrně sledovány. Stejně tak veřejné knihovny, které navštěvují lidé všech sociálních vrstev, knihovnice si

často všimnou, že se někdo chová jinak, než dřív. Občanské poradny, kam se lidé s problémy chodí svěřovat, umí anonymně vyhodnocovat trendy, které se v obci objevují. Partnerem obce může být i místní farnost, která pomáhá zranitelným osobám bez rozdílu.

Do skupiny ohrožené znevýhodněním mohou patřit maminky samoživitelky, dlouhodobě nezaměstnaní, rodiny s více dětmi, do chudoby se víc a víc propadají senioři.

Jak sociálně ohroženým osobám citlivě pomáhat?

6.3 VČASNÁ POMOC A SYSTÉMOVÁ OPATŘENÍ

Obec má mnoho nástrojů: má vlastní finanční zdroje, má partnery z řad neziskového a církevního sektoru. Obec může vytvořit odborný tým lidí, kteří se tématu budou věnovat a navrhovat zastupitelstvu konkrétní opatření.

Včasná pomoc předchází sociálnímu propadu: poradenství, splátkové kalendáře, mimořádná finanční dávka, sousedská výpomoc, potravinové balíčky, zapojení dobrovolníků, sociální fondy — to vše jsou nástroje, které mohou zabránit sociálnímu vyloučení.

Systémové sledování situace v obci může zabránit nečekanému vyhrěznutí problému. Obec, která se prevenci věnuje dlouhodobě, si sama vytvoří účinné nástroje pro identifikaci problému a jeho včasnému řešení.

Sociální vyloučení se neobjeví v obci náhle — z ničeho nic. Zjevuje se v mnoha oblastech a prostupuje všemi stránkami společenského života. Dalším jeho rysem, o kterém nebyla dosud řeč, je jeho pozvolný vznik, neznamenné pronikání do života obce.

V jednom městě s pozoruhodným historickým centrem došlo k neuváženému prodeji renesančního domu pod ochranou památkové péče. Obec dům, kde bydlelo několik chudých romských rodin, prodala soukromému podnikateli z jiné romské rodiny. Následně sem byli sestěhováni další chudí lidé a v očích okolí se objekt stal vyloučenou lokalitou. Možnosti pro sociální začleňování se zde značně zkomplikovaly, památková péče se stala nevykonatelnou, a navíc se vinou prodeje znovu rozhořel desetiletý

trvajícím spor zneprátených romských rodů, kterým je zmíněná obec pověstná.

Sociálně vyloučené lokality, deprivovaná sídliště s desítkami nezaměstnaných na malém prostoru, vydlidněné části vesnic s lidmi, co nemají sílu odejít, to jsou jen extrémní podoby vyloučení. Tak velké, že jsou všem na očích. Takovéto enklávy ale zároveň představují dlouhou historii sociálních a demografických změn, postupného úpadku, v němž mohla sehrát neblahou roli mimo jiné také politika obce.

Ve středně velké obci Romové dlouhodobě žili v obecních bytech. Město se ale rozhodlo zprivatizovat celý svůj bytový fond a noví majitelé se brzy pokusili nájemníky přemístit do bytů s horším standardem na okraj města. Postupně zde začala vznikat lokalita, kam byli sestěhováni Romové nejen ze zprivatizovaných bytů. Brzy se objevily problémy s veřejným pořádkem, okolní obyvatelé si nejprve stěžovali, ale pak se začali odstěhovávat pryč. Volné byty začali skoupat jak spekulanti, tak jiné obce — do lokality se řízeně stěhovali lidé s nižším sociálním statusem, i z jiných obcí. Dnes má místo punc špatné adresy. Pověst sociálně vyloučené lokality neblaze dopadla i na image celého města. Dnes těžko řešitelný problém vznikl chybnou politikou obce, na jeho vzniku se ale podílel i byznys s chudobou a selhání meziobecní solidarity.

Zástupci obce neměli v úmyslu podnítit vznik vyloučené lokality, přesto k tomu došlo kvůli jejich neprozíravosti.

Jak se ale zorientovat v množství jevů, které s vyloučením souvisí? Jak jej rozpoznat už v zárodku?

A jak na sociální vyloučení reagovat? Jak nastavit správná opatření přiměřená velikosti problému a možnostem obce?

6.4 PLÁN NA SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ

Na obě sady otázek — jaký je přesně problém a jak jej adresně řešit — existuje v zásadě jediná profesionální odpověď: **Připravit strategický plán s jeho dvěma neoddělitelnými částmi — analytickou a návrhovou.** Plánování není zdržování! Plánování šetří peníze, plánování šetří čas, plánování předchází finančním, právním a společenským rizikům!

A platí také to, že musíme plánovat nejen rozvoj obce v jeho nejviditelnějších podobách — nové silnice, kulturní domy a sportoviště, ale také prostřednictvím plánů předcházet vyloučení, rozpadu společenské soudržnosti. Musíme myslet na zapojení těch obyvatel, kteří z mnoha příčin nyní nedosahují na příležitosti stejně úspěšně jako přední část pomyslného pelotonu. **Rozvoj obce plánovaný jako dlouhodobě udržitelný se musí týkat co největšího počtu občanů.**

Abychom mohli kompetentně připravit nebo zadat analýzu dané problematiky, **musíme vědět, na co se ptát, tedy mít povědomí o základních rizicích vzniku sociálního vyloučení a o znacích sociálního vyloučení jako takového.** V této úplně první rovině si všichni myslí, že jsou odborníky, ale představitelé obcí jimi skutečně také jsou. Každý starosta je konfrontován s jevy, jako je stárnutí obyvatel, míra nezaměstnanosti nebo devastace bytového fondu.

Jak poznáme míru problému?

Pokud bychom chtěli být jenom o kousek přesnější, asi bychom řekli, že míru rizika sociálního vyloučení rozpoznáme podle

- ~ demografické struktury obyvatelstva a jejího vývoje⁴,
- ~ podle ukazatelů, které se týkají nezaměstnanosti⁵ a
- ~ podle ukazatelů týkajících se příjmové struktury obyvatelstva,
- ~ podle dostupnosti pracovních příležitostí a služeb,
- ~ podle míry ohrožení rodin a dětí,

⁴ Zejména věkové složení, míra vzdělanosti a populační vývoj v obci.

⁵ Nezaměstnanost, délka nezaměstnanosti, vzdělanostní a genderové složení nezaměstnaných apod.

- ~ podle rozsahu přestupkové a trestné činnosti,
- ~ podle stavu bytového fondu a proporcí jeho rozmístění v rámci obce,
- ~ podle spokojenosti obyvatel a jistě i dalších údajů.

Mezi nejkřiklavější projevy sociálního vyloučení patří existence vyloučených lokalit a chudinských čtvrtí, segregovaných škol a společenských konfliktů. Mezi nejtišší, ale neméně nebezpečné projevy vyloučení pak patří domácnosti osamělých seniorů a lidí se zdravotním postižením, kterým chybí dostupná síť služeb i rodinné zázemí.

Jak správně projít analytickou fází?

Smyslem analýzy, kterou by si obec měla nechat zpracovat, není určení těchto indicií, ale přesné číselné vyjádření rozsahu problému a popis příčin těchto problémů, které jsou pro každou obec unikátní. Podle toho se také pozná kvalita zpracovávaných analýz — není to povídání o více či méně známých problémech —, ale **přesná analýza počtu ohrožených rodin, jednotlivců, komunit a sídelních celků a analýza vývoje a příčin problémů zcela jedinečných pro každou obec.**

Není tedy žádnou novou zprávou pro starostu, že zde jsou chudí Romové, kteří nemají práci, dostali se do dluhů a hrozí jim ztráta adekvátního bydlení. To ví nepochybně i on, ale potřebuje vědět, o kolik rodin se přesně jedná, jak jsou početné, jaký je rozsah jejich problému, kdy vznikly, jak se vyvíjely a co takový vývoj ovlivnilo. Přesné výsledky takovýchto šetření bývají téměř vždy překvapivé a nové a znovu a znovu prokazují, že tvrzení „známe problém, víme, co dělat“, bývají unáhlená.

Uvedené dva typy informací — příčiny a počty — mají své nezastupitelné místo v celém procesu strategického plánování. **Teprve na základě znalosti příčin lze stanovit konkrétní cíle vedoucí ke zlepšení situace**, teprve na základě přesného počtu lze stanovit rozsah plánovaných činností a výsledkové ukazatele či indikátory a samozřejmě také objem prostředků či potřeby lidských zdrojů.

Velkou část kvantitativních informací — demografické údaje, počty nezaměstnaných, stratifikaci bytového fondu či nápad trestné činnosti většinou již nyní sleduje

úřad veřejné správy, kterému je to svěřeno⁶. Prvním úkolem výzkumníka je potom tato data shromáždit, případně ze souborných dat získat ta, která přesně odpovídají vaší obci nebo její části, druhým úkolem je v terénu zjistit to, co ve statistikách není uvedeno.

Analýzu kvantitativních ukazatelů lze jednoduše zadat podle již hotových vzorů a zkušeností spolupracovníků obce. Vzhledem ke kapacitním možnostem obcí to je často jediná možnost. **Pro zjišťování příčin je potřeba zapojení co největšího počtu pracovníků obce a představitelů samosprávy.** Ať už celý výzkum zpracovává firma, nebo zjišťování příčin řídí vybraný facilitátor, nesmí proces probíhat formálně. Strategické dokumenty obcí, komunitní plány a další dokumenty jsou plné tzv. SWOT analýz, stromů příčin, analýz potřeb cílové skupiny, ale **je nezbytné, aby v profesionálně řízeném procesu byly porovnávány a logicky uspořádávány názory všech relevantních hráčů.** Jedině tak lze dosáhnout přiměřených závěrů.

Teprve propojení roztržitých kvantitativních dat z různých úřadů a terénního šetření vytváří plastický obraz o rozsahu sociálního vyloučení, analýza příčin a souvislostí jej mění v příběh a navádí nás k řešení.

Jak se správně rodí cíle a priority?

V procesu strategického plánování navazuje na analýzu potřeb stanovování priorit a cílů. Podobně jako u analýzy potřebnosti ani zde nepůjde o to hledat zcela nové cesty a základní nástroje pro sociální začleňování, ale o to, jak využít získaných poznatků pro konkretizaci cílů ve vztahu k místním poměrům.

Představitelé obcí, kteří se mohou často cítit v dané problematice osamocení, mají příležitost vycházet ze strategických priorit státu a svého kraje. Čím více se obec ztotožní se strategií státu a kraje a vyjde z ní při formulování vlastních priorit, tím snadněji bude schopná využít pomoc, kterou pro ni stát připravil. Na národní a krajské strategické dokumenty totiž obvykle navazují adresně zaměřené dotační tituly a další nástroje pomoci v podobě metodických příruček, odborných platforem, poradenských pracovišť či finančních nástrojů. V tomto smyslu mohou obce adekvátně navázat a rozvíjet národní

Strategii sociálního začleňování 2014–2020⁷, která jako jeden ze svých principů stanovuje právě rozvoj sociálního začleňování na místní úrovni.

Menší obec na svém území identifikovala problém se sociálně vyloučenou lokalitou, kde žije několik rodin, které se ocitly v dluhové pastí. Národní strategie stanovuje jako jeden ze základních nástrojů pro řešení problému sociálního vyloučení rozvoj poskytování sociálních služeb. Obec, kde dosud nepůsobil žádný registrovaný poskytovatel sociální služby, se proto obrátila na příslušný krajský úřad, neboť kraj je správcem sítě sociálních služeb. Ve spolupráci s ním a s dalšími aktéry naplánovala obec rozvoj sociální služby v obci.

Obec by tedy měla využít jako východiska pro svoji strategii již existujících národních dokumentů, ze kterých zase vycházejí dokumenty na úrovni kraje. Tyto dokumenty udávají základní směr a určují, kde zhruba bude možné hledat pomoc.

Na úrovni krajů jsou tyto obecné cíle konkretizovány.

Obce, které jsou na pomyslném konci řetězce a stojí takříkajíc tvář v tvář občanům, pomoc už nezprostředkovávají, nýbrž přímo realizují nebo řídí. Proto musí svoje cíle stanovit zcela konkrétně⁸ ve vazbě na vlastní analýzy a strategické cíle státu a kraje.

Ke stanovení priorit a cílů je však potřeba splnit ještě další podmínky. Cíle musí také odpovídat místním podmínkám a vycházet z možností, které region a jeho obyvatelé nabízejí. Jinou podmínkou je pak schopnost zajistit pro nové aktivity finanční zdroje. A nezapomeňme ani na nejdůležitější téma kvalitního plánování. Cíl musí být pečlivě vyjednaný s každým, koho se týká. Proto **je nesmírně důležité, aby obec nebyla pasivním plánovačem, který si nechá udělat strategii na klíč.**

⁶ Český statistický úřad, Úřad práce ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbory krajů, obcí s rozšířenou působností nebo všech jednotlivých obcí.

⁷ A další dokumenty uváděné výše.

⁸ Cíle by měly obstát v takzvané SMART analýze. To znamená, že by měly být specifické či dostatečně konkrétní, měřitelné, vzájemně odsouhlasené, realistické a definované v čase.

Je možné plánovat bez zapojení partnerů?

Je evidentní, že nejde o to „být plánován“, nýbrž aktivně se do procesu plánování zapojit. Nestačí ale pouhé zapojení představitelů obce. **Strategické plánování je** vedle kompetentního popisu vztahu potřeb a příležitostí také **komplikovaným nacházením shody mezi různými skupinami aktérů a obyvatel**. Tato stránka je neméně důležitá než ta první a v oblasti sociálního začleňování možná ještě důležitější. **Co se kvalitně nevyjedná při přípravě plánu, ponese rizika pro období realizace**. Pro náš zvolený příklad je tedy důležité, aby do procesu plánování byli mimo jiné zahrnuti i obyvatelé z blízkosti místa, kde je zařízení plánované.

V jedné obci na západě Čech, kde byl nízko-prahový klub součástí strategického plánu sociálního začleňování, nakonec obyvatelé zamezili v referendu jeho vzniku. Obava z hluku a nepořádku proměněná v mýtus vznikla v důsledku nedostatečné diskuse s občany během procesu plánování. Nedostatečná komunikace s obyvateli tak zhatila žádoucí cíl.

Dá se říct, že čím více lidí učiníme partnery v procesu plánování, tím méně odpůrců bude mít plán v době realizace. Pro kvalitu plánování a udržitelnost cílů je nejlepší co nejvíce ponechat stranou dualitu „my“ a „naši soupeři“ a učinit všechny aktéry součástí jediné strategické hry, kdy všichni spolupracují na společném díle. Na plánování by se tak měli podílet nejen představitelé vedení obce, ale také zástupci všech politických uskupení, úředníci, zástupci relevantních partnerských institucí a v neposlední řadě také samotní občané. Zastoupení různých skupin obyvatel je často opomíjenou a nezářící formalizovanou součástí plánovacího procesu. Přitom je zřejmé, že názor obyvatel je zcela zásadní, ať už jako uživatelů připravovaných služeb, nebo široké veřejnosti.

6.5 SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ A ROZVOJ OBCE OD SEBE NELZE ODDĚLIT

Strategický plán sociálního začleňování by měl mít návaznosti na další rozvojové aktivity obce. Pro posílení sociálního začleňování a sociální soudržnosti je možné využívat mnohé zdánlivě nesouvisějící aktivity a programy — energetické, stavební, protipovodňové, odpadové a asi mnoho dalších. Skoro vždy je možné přemýšlet o sociálním aspektu dalších činností — například zadat veřejnou zakázku tak, aby dala práci nezaměstnaným, zvolit pro povrch chodníku dlažbu místo asfaltu, využít pro údržbu veřejných prostranství mikrograntový program apod.

Komplexní přemýšlení o sociálním začleňování jako nedílné součásti rozvoje obce nás nakonec dovede k nejelegantnějšímu typu opatření — těm, která nic nebo skoro nic nestojí. Jedná se o opatření organizačního charakteru (například přidělování obecních bytů, zadávání veřejných zakázek, podmínek pro podporu podnikání nebo zkvalitnění činnosti městské policie), lepší koordinaci aktivit (např. propojování vzdělávacích aktivit s podporou rodin) a zlepšení informačních procesů (např. katalog objektů vhodných pro podnikání, veřejná projednávání zásadních otázek rozvoje atp.). Právě v tomto typu opatření je možné velmi aktivní vystupování obce a právě zde je největší potenciál pro postupnou změnu procesů sociálního začleňování a přípravu podmínek pro efektivní čerpání finančních prostředků.

Nebudou mě opoziční zastupitelé kritizovat za to, že podporuji něco, co ještě neexistuje?

Prevence je vždy levnější než léčba.

Trochu otřepaným bonmotem z oblasti energetiky je věta, že nejlevnější energie je ta, která se nespotřebuje. Tato zjevná pravda platí i v mnoha jiných oblastech a v sociálním začleňování zvláště. Pokud bude sociálním vyloučením postiženo méně lidí, bude řešení problémů stát méně úsilí a méně peněz. **Jen nezapomeňme, že i prevence si vyžaduje dobrou analýzu a dobré plánování, abychom měli jasno, čemu konkrétně chceme předcházet a jak poznáme, že jsme v tom byli úspěšní.**

Co s lidmi, kteří se začlenit nechtějí?

Otázka z nadpisu je častá a zcela oprávněná. Jistě se každý setkal s někým, kdo odmítá dobře míněné rady, ošívá se, když je mu nabídnuta práce nebo porušuje dohodnutá pravidla. Velmi rychle se takový člověk ocitne ve skupině těch, kteří se „nechtějí začlenit“ a postupně nad ním všichni zlomí hůl, ponechají ho svému osudu, případně se stane objektem různých represivních opatření.

Skutečnost však bývá složitější. Většina lidí (a snad skoro všichni) touží žít spokojeně a v klidu, chtějí být respektováni a být součástí společenství. Mnozí však zažili příliš velká zklamání a postupně ztratili chuť i dovednosti svůj život změnit. Naučit se životu na okraji lze rychle, protože kdo to rychle nezvládne, propadá se až na samé dno. Návrat je obtížný a často trvá dlouho jenom to, než někteří uvěří, že je vůbec možný.

A právě zde je téměř výsostné hájemství sociální práce a sociálních služeb. Sociální pracovník by měl mít schopnost najít (společně se svým klientem) cestu zpět. Ta může být různě dlouhá. A aby byla úspěšná, může vyžadovat velmi jemné nástroje podpory, které se do velkých strategií nedostanou. V těch by ovšem mělo být jasně popsáno, jaké sociální služby a pro koho je třeba v obci vykonávat. Sociální práce svět nemění, ale je předpokladem pro úspěch dalších programů zaměřených například na zvyšování zaměstnanosti, vzdělání či bydlení. Na sociální práci je proto třeba pohlížet jako na základ pro další aktivity.

Měli bychom být znepokojeni, pokud se počet lidí, kteří se „nechtějí začlenit“, nesnižuje — protože pak je něco špatně. A znepokojení by mělo vyvolat i to, pokud sociální pracovníci pro své klienty nic nechtějí.

A naopak, měli bychom si vážit těch sociálních pracovníků, kteří upozorňují na problémy, jsou hlasem svých klientů a obcím tím tak trochu přidělávají starosti. Je třeba jim naslouchat a v diskusi s nimi hledat cesty, jak vyločeným obyvatelům pomoci zpět mezi ostatní občany.

7. CO BUDU ŘEŠIT?

Sociální začleňování se dotýká všech oblastí života. Existují nicméně oblasti, které vyžadují pozornost v podstatě vždy.

7.1 OTEVŘENÁ KOMUNIKACE

Prvním předpokladem pro udržení sociální soudržnosti v obci je kvalitní úroveň komunikace.

Pro otevřenou komunikaci v zastupitelstvu je velmi užitečné **usilovat o vytvoření skupinky zastupitelů — pokud možno z různých stran či zájmových a volebních seskupení — kde je předpoklad pro tvorbu otevřené komunikace výrazný. Obvykle jde o osoby, které zjistily, že jsou „naladěny na podobné noty“ uvažování.** Když se podaří takové komunikační jádro utvořit, je to zdroj pro postupné rozšiřování atmosféry otevřené komunikace v zastupitelstvu i šířeji. V rámci této skupinky je třeba diskutovat a připravovat obsahová zaměření a kroky celé strategie sociálního začleňování.

Je vhodné využít také institucí, které tu tak jak tak působí — například škol, učitelů, cvičitelů, trenérů, vedoucích kroužků a kulturních a zájmových organizací apod.

Také mezi sociálně vyloučenými je vhodné nalézt osoby, které jsou náchylné k otevřené komunikaci. Je to o to obtížnější, že sociálně vyloučení lidé často netvoří ucelenou a vnitřně uspořádanou skupinu, která má své mluvčí a přirozené vůdce. Často jde o vysoce nesusoudné, nedůvěřivé a podezřívavé uskupení, které má vlastní podobu vzájemné komunikace a spolupráce. Najít zde dvě tři osobnosti, s nimiž se postupně vytváří otevřená komunikace, je pro spolupráci na tvorbě a naplňování strategie sociálního začleňování naprosto nezbytné. I při častých a opakovaných neúspěšných pokusech je potřeba se o to stále pokoušet.

Možná **ještě těžší je přesvědčovat spoluobčany, že sociální začleňování nejde proti nim.** Že je potřeba o této problematice otevřeně a nezaujatě diskutovat a pokoušet se ji řešit. Míra nepochopení, odmítání, až

nenávisti je často u významné části občanů dané obce vysoká. Otevřené projevy sociálního vyloučení bývají provázené mýty, které celou problematiku zhoršují a problémy posouvají do roviny zdánlivé neřešitelnosti. Odstranění základních bariér a jazykových nedorozumění teprve otevírá prostor k odhalení dlouhodobých příčin sociálního vyloučení a k nastavení procesů, které povedou k jejich řešení.

Obec hraje při plnění úkolu nezastupitelnou roli a může výrazně přispět k prevenci rizikové komunikace, respektive ke zlepšení sousedských vztahů, odstraňování bariér mezi skupinami obyvatel, ke zklidnění atmosféry ve veřejném prostoru, k prevenci vzniku extrémních názorů a v důsledku i extremistických postojů.

V pomyslném trojúhelníku obec — média — veřejnost, kde se generuje společenské napětí, tvoří obec vrchol, který jediný může demagogii úspěšně postavit hráz. Zkušenost potvrzuje, že **společenská atmosféra v obcích, kde hraje vedení zklidňující roli, je nesrovnatelná s obcemi, kde starosta svými výroky situaci spíše vyostřuje, a to navzdory tomu, že je rozsah problému ve věcné rovině prakticky stejný.**

Co tedy dělat pro zklidnění atmosféry v obci?

Výše jsme ukázali, že pro plánování dobrých řešení jsou nezbytná fakta o rozsahu problémů a jejich příčinách. Tato fakta by měl pak starosta využívat při komunikaci s veřejností. Na základě statistik a předávání informací s partnery (Úřad práce ČR, Policie České republiky) informovat veřejnost o skutečném rozsahu problémů a taky o aktivitách, které obec v této věci dělá. Veřejnost vedle zveličování problémů také vedení obce ráda vyčítá pasivitu při řešení sociálního vyloučení. A bývá to často v přímém rozporu se skutečnou snahou obce problém řešit. **Je tedy třeba odvážně reagovat na podněty občanů a také jim aktivně vycházet vstříc.**

Obec má ke komunikaci s veřejností řadu nástrojů. Může využívat dobře vedených webových stránek, kde lze vytvořit prostor pro zodpovídání otázek občanů. Velmi

užitečné je také prostřednictvím článků na stránkách prezentovat jednak vlastní aktivity, jednak činnosti škol, neziskových organizací, sociálních firem a dalších partnerských organizací, které problém řeší. **Prezentovat úspěchy partnerů je důležité mimo jiné proto, že na poskytovatelích služeb a nejen na nich často omylem ulpívá pověst, že vyloučení podporují. Je třeba znovu a znovu ukazovat, že aktivity na poli začleňování nepodporují nezaměstnanost a závislost na dávkách, ale naopak je tyto jevy eliminují.**

Kontaktní centra neprodukuje narkomany — jak usoudili v nejmenovaném městě, nýbrž brání, aby docházelo k ohrožení veřejného zdraví, noclehárny nemají vliv na počet bezdomovců ve městě, nýbrž brání, aby umrzli zimu.

Podobně jako stránky obce lze využívat také radničních listů či jinak nazvaného obecního zpravodaje. Osvícené vedení obce se nebude zdráhat aktivně komunikovat s regionálním tiskem a bude organizovat zapojení dalších aktérů (ředitelů a ředitelek škol, neziskových organizací apod.) do této komunikace.

Zcela **nevyhnutelné je organizování přímého setkávání s občany**. To může mít různé formy, jako je veřejné slyšení, kulaté stoly, fokusové skupiny. Zde již lze veřejnost nejen informovat, ale také ji aktivně zapojit do hledání konsenzuálních řešení. Mezi standardizované prostředky prevence rizik v této oblasti patří také např. zavádění domovníctví v obecních bytových domech, nebo zřízení asistentů prevence kriminality, kteří hovoří s obyvateli ve veřejném prostoru, předcházejí drobným konfliktům, případně je řeší.⁹

Pravidelná komunikace s občany v obci je také vynikající prevencí rozpadu sociální soudržnosti. Zapojení občanů umožňuje včasně reagovat na různorodost jejich potřeb a platí také, že občané sami nejčastěji přinášejí různá inovativní řešení. Správa obce by měla využívat

možnosti být participativní a zapojovat do rozhodování občany prostřednictvím domovních a osadních samospráv.

7.2 PREVENČE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Pravdivý obraz problémů s vyloučením a otevřená komunikace s veřejností nejsou samy o sobě řešením, ale usnadňují je a otevírají k němu cestu. Pojdme tedy projít základní tematické oblasti sociálního vyloučení a začněme u prevence rizikového chování.

S jakými rizikovými jevy se obvykle setkáváme v souvislosti se sociálním vyloučením a jak na ně reagovat?

Většina rizikových projevů chování se netýká výhradně lidí ze sociálně vyloučených lokalit, jak by se někomu mohlo zdát. **Ale sociální vyloučení, chudoba, nízké vzdělání a nízké právní povědomí může vést ke kumulaci vybraných jevů.**

Typickým příkladem je užívání návykových látek, které představuje problém pro mládež jako celek — nikdy není vázané jen na mladé obyvatele lokalit — pravdou ale zůstává, že v městských sociálně vyloučených lokalitách se tento jev objevuje ve zvýšené míře. **Na rizikovou mládež jsou zaměřené služby sociální prevence, zejména nízkoprahové kluby pro mládež, které se prevencí návykového chování namnoze zabývají, ale se také specializovat na prevenci a snižování rizik užívání návykových látek přímo¹⁰, rozšiřovat preventivní programy ve školách apod.**

Zcela jiným typem návykového chování, který je výrazně propojený s vyloučenými lokalitami, **je nadužívání herních automatů.** Zde lze přímo a bez okolků doporučit jedině, jejich maximální redukci či úplný zákaz.

Vedle nespokojenosti ve veřejném prostoru a návykového chování se můžeme setkat s celou řadou druhů přestupkové činnosti od verbálního napadání a rušení nočního klidu až po krádeže kovů a organizované zcizování předmětů v supermarketech. Jak už bylo několikrát

⁹ K práci asistentů a domovníků lze získat mnoho informací na webových stránkách Agentury pro sociální začleňování, ale speciálně také na stránkách Ministerstva vnitra, které vytvořilo metodiku a každoročně poskytuje také dotace. Srov. např. <http://www.mvcr.cz/clanek/asistent-prevence-kriminality.aspx>.

¹⁰ Terénní programy zaměřené na návykové chování a tzv. K-centra. Každý krajský úřad může obec informovat o dostupné síti těchto druhů sociálních služeb. Krajské úřady mají rovněž na sociálním odboru preventistu zaměřeného na návykové chování.

řečeno, je důležité zdůrazňovat, že za takovéto problémy nenesou kolektivní vinu např. všichni Romové, nebo celé lokality, ale jsou to činy jednotlivců. Jako účinný model řešení takovýchto situací se jeví co nejtěsnější propojení prevence a represe. Tak, aby každý případ byl zároveň využitý jako modelová situace pro výchovu a zvyšování právního povědomí ohrožené mládeže. Vhodným prostředím pro takovou spolupráci jsou **tzv. multidisciplinární týmy**, ve kterých spolupracují policisté, strážníci, zástupci orgánů činných v trestním řízení, školy, orgány sociálně právní ochrany dětí, neziskové organizace apod. I zde tedy platí, že partnerství a využití všech druhů kompetencí a úhlů pohledu umějí výrazně přispět k věcnému ohraničení problému a jeho řešení.

Je třeba zmínit, že v souvislosti se sociálním vyloučením se objevují i jiné typy trestné činnosti, které jsou závažnější. Jedná se o kuplířství, distribuci drog a lichvu. Tato trestná činnost zůstává obvykle skrytá, ale především lichva může mít velký vliv na možnost nebo spíše nemožnost řady lidí vystoupit z osidel sociálního vyloučení. Obecně platí, že právě tyto souvislosti jsou klíčem k odstranění rizikového chování z dlouhodobého hlediska.

7.3 NEZAMĚSTNANOST

Nezaměstnanost bychom mohli nazvat branou k sociálnímu vyloučení. Její délka rozhoduje o hloubce problémů, které musí nezaměstnaný řešit. Hrozí mu zadlužení, exekuce, ohrožení životních jistot, v první řadě bydlení. Bohužel, spolu s délkou nezaměstnanosti se také komplikuje možnost snadného návratu na trh práce. Vytrácejí se kontakty i sebedůvěra, nastupuje neschopnost prosadit se v cizím prostředí, nárůst dluhů a riziko exekucí.

Prostřednictvím ztráty pracovních příležitostí a růstu nezaměstnanosti se do obce vkrádá sociální vyloučení. V lokalitách, které už samy od pohledu říkají, že zde je vyloučení dlouhodobě doma, je problém nejhlubší. Uvedené rizikové momenty jsou vystupňované. Lidé zde žijící jsou prakticky bez kontaktů mimo lokality, neumí se pohybovat v nestereotypním prostředí, někteří z nich nemají pracovní návyky, někteří jsou etablovaní na černém trhu práce, obecně se zde setkáváme s nízkým vzděláním. Soubor těchto příčin tvoří reálnou vzdálenost od trhu práce, se kterou musíme počítat, pokud budeme chtít situaci zlepšit.

Už dříve byla řeč o tom, že poměr mezi dávkami a platy za nekvalifikovanou práci také k návratu na trh

práce nepřispívá.¹¹ Tento fakt není obecně uznáván a ve zjednodušených společenských rozpravách se setkáváme s vyjádřením: „Kdo chce, práci si najde“, „Pro každého je tu příležitost“. Ve skutečnosti je obtížným rébusem pro profesionály najít pro sociálně vyloučené osoby takovou cestu zpět na trh práce, která přinese rodinám růst prosperity a životní úroveň.

Jak pomoci ze situace sociálního vyloučení zpět na trh práce?

Pravděpodobně každý starosta nebo starostka usiluje o lepší přístup svých obyvatel na trh práce. Bohužel, výsledek obec nikdy nemá plně v rukách a je odkázána na tržní souvislosti a celkové postavení širšího regionu. Strategie pobídek při podpoře zaměstnanosti by byla daleko za rámcem tohoto textu, proto obrátíme pozornost k některým specifickým nástrojům, které podporují zaměstnanost lidí s kumulací překážek vstupu na trh práce. Obecně platí, že při vstupu sociálně vyloučeného člověka na trh práce je potřeba vzít reálně v úvahu všechny bariéry, o kterých jsme dosud mluvili. Musíme si klást otázky: **Jak se změní jeho příjmová situace? Objeví se mu exekuce na plat? Jak se bude vyvíjet jeho příjem?**

Je třeba předem sestavit realistický scénář změny příjmové situace klienta po vstupu na trh práce a dlouhodobý plán jeho podpory. Vedle toho je třeba si také položit otázku, zda na území obce budou udržitelná místa pro nekvalifikované pracovníky. V tomto ohledu mají velkou zásluhu obce, které zaměstnávají dlouhodobě nezaměstnané v režimu veřejně prospěšných prací (VPP). Takto vytvořená místa ale nejsou z principu dlouhodobá a udržitelná, proto je třeba je koncipovat spíše jako přípravu na další zaměstnání.

Jak tedy pomoci s návratem na trh práce?

Programy podporovaného zaměstnání pro lidi žijící v sociálním vyloučení musí umět zohlednit všechny uvedené překážky, komunikovat o nich se zájemci a vytvořit program podpory spočívající ve vstupní analýze příjmové situace klienta, aktivizaci, seznámení s pracovním místem a podpurném poradenství po nástupu do zaměstnání.

¹¹ Agentura pro sociální začleňování zpracovala několik studií, ve kterých ukazuje, že přechod z dávek do pracovního poměru se řadě lidí objektivně nevyplatí. Srov. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/vyzkumy-a-analyzy>

Takovýto program se obvykle pojí s dotací na tvorbu pracovního místa. Specifickým druhem podporovaného zaměstnávání je program dostupného zaměstnávání, který uvedené principy podpory ještě obohacuje o postupný rozvoj pracovních povinností. Zpravidla se jedná o dvoustupňový systém, kdy po práci na zkoušku následuje vstup do běžného pracovního poměru.

Vzniká ale otázka, **kdo má tento složitý systém podpory vlastně realizovat? Má obec kapacity na víc, než na vytvoření pracovních míst na VPP?**

Odpověď zní: Obec sama může takovou podporu dlouhodobě nezaměstnaných zorganizovat. Může **vytvořit síť zaměstnanosti, ve které se budou potkávat představitelé města, úřadu práce, neziskových organizací a zaměstnavatelů. Na takto vzniklé platformě může město spolu s úřadem práce vytipovat klienty, kteří takovou podporu potřebují, neziskové organizace mohou zajistit poradenství klientovi a jeho „doprovod do zaměstnání“, tedy určitou asistenci při zahájení zaměstnání. Úřad práce pak může dojednat se zaměstnavateli podmínky dotací pro nově vytvořené nebo vyhrazené pracovní místo.**¹² Takto promyšlená a individualizovaná podpora je přiměřenou odpovědí na paletu překážek, které brání dlouhodobě nezaměstnaným při vstupu na trh práce.

Může obec ještě jinak podpořit vznik pracovních míst pro sociálně vyloučené?

Obec může přispět k rozvoji segmentu sociálního podnikání, může prostřednictvím partnerství významně ovlivnit zájem drobných podnikatelů o rozvoj tohoto přístupu k podnikání. Pozitivním příkladem je partnerství organizované Agenturou pro sociální začleňování na Osoblažsku, kde vznikla široká paleta sociálně podnikatelských záměrů¹³.

¹² Takovéto systémy podpory již existují v několika krajích ČR mimo jiné prostřednictvím individuálních projektů krajských poboček úřadů práce.

¹³ Ucelené se o sociálním podnikání lze dozvědět na stránkách <http://www.ceske-socialni-podnikani.cz/cz> a řadu příkladů najít také na stránkách Agentury pro sociální začleňování. Strategický plán ze zmiňovaného Osoblažska lze číst zde: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-osoblaha>. V následujících letech bude rozvoj sociálního podnikání podpořen samostatným zákonem. Obec může na svém území sociálně podnikatelské aktivity podpořit značně flexibilním způsobem. Vedle vzniku klasických firem s právní subjektivitou „společnost s ručením omezeným“ může podpořit vznik sociálních družstev, cechů, spolků apod.

7.4 BYDLENÍ A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Je-li nezaměstnanost branou k sociálnímu vyloučení, je ohrožení ztrátou bydlení nebo ztráta samotná jeho nejpodstatnějším projevem. **Bydlení dává životu zakotvenost a je východiskem pro budování vztahů s okolím, pro založení a podporu rodiny, pro hledání práce a základní vzdělávání dětí. Jeho ztráta, ohrožení nedobrovolnou migrací a bezdomovectvím zbavuje člověka možnosti vrátit vlastnímu životu kvalitu, důstojnost a soběstačnost.**¹⁴

V některých obcích probíhá dramatická debata kolem bydlení: Je správné bydlet společně s občany obce, kteří jsou v situaci sociálně vyloučených, nebo je sestěhovat do zvláštních — segregovaných — lokalit? Často právě tíživí lidé, kteří jsou pro sestěhování do ghett, zároveň chtějí, aby lidé žijící v sociálním vyloučení sdíleli stejné hodnoty, opírali se o stejné jistoty a celkově se chovali ve všech ohledech tak, jak to chápe — podle nich — většina „slušných“ lidí.

Problém je v tom, že své hodnoty, zvyky a pravidla chování se všichni učíme během svého dosavadního života. K tomu, aby se ti dnes sociálně vyloučení lidé naučili postupům vyhovujícím obvyklým hodnotám a normám chování, museli by se jim dříve učit. Museli by je sdílet s ostatními. K tomu ale obvykle nedošlo. Nezbyvá než je trpělivě učit chápat pravidla vzájemného soužití, aby pro ně běžné chování nevyvolávalo soustavně konflikty s jejich sousedy a dalšími lidmi v obci.

Stabilizovat lidi a zejména rodiny z hlediska bydlení je tak prvořadou starostí každé snahy o integraci. Viděno z vnějšku, **stav bydlení sociální vyloučení symbolizuje. Ubytovny a zdevastované lokality, pobořené domy na sebe upozorňují a vynucují si zájem o řešení.** Má-li být politika obce dlouhodobá a udržitelná, musí se zabývat nejen vnější stránkou problému, ale věnovat pozornost také sociální stabilizaci rodin a jednotlivců v této oblasti. Vystěhovat obyvatele lokalit, srovnat deprivovaná území se

¹⁴ Podstandardní způsob bydlení — a na tuto stránku problému se často zapomíná — má mimo jiné vliv také na zdraví obyvatel. Bydlení v domech s nadměrnou vlhkostí, špatnou izolací a nevhodným vytápěním přináší řadu zdravotních problémů. V některých objektech je vinou nadměrné vlhkosti a špatné izolace plíseň, což má za následek alergické reakce a astmatická onemocnění. Koncentrace obyvatel v lokalitách je také příčinou mnohem četnějšího výskytu epidemií, zejména žlutanky typu B. Jiným problémem především na ubytovných bývá výskyt štěnic.

zemí znamená krátkodobé a pouze zdánlivé řešení. Lidé se přestěhují jinam, nahradí bydlení u obce bydlením u soukromého majitele, přestěhují se ke svým příbuzným, půjdou do ubytoven. Dilem ve vašem městě — a problém je zpět —, dilem v jiném městě nebo obci. Takto jsou problémy často delegovány na jiné obce, zátěž na jiné občany. Dochází k přesunu problémů z míst, kde se dají řešit, do míst, kde je to nemožné.

Slavným se stal příběh jednoho města. Z jeho centra starosta vystěhoval část lidí do nově vytvořeného ghetta na periferii, část do pohraničních obcí. Sociální situace rodin přestěhovaných do pobořených domů na hranicích se rapidně zhoršila, situace vyústila v odebrání dětí, ale zároveň došlo k velkému zatížení malých obcí, které nedisponují sociálním odborem, ani obecní policií ani partnerskou sítí neziskových organizací.

V jiném městě slíbil soukromý investor, že když dostane vyloučenou lokalitu s mnoha sty obyvateli za symbolickou cenu, vystěhuje je, zajistí jim bydlení a na místě vybuduje komerční centrum. Po mnoha letech, kdy smluvní závazek nebyl naplněn, byla smlouva zneplatněná. Obyvatelé se rozestěhovali do jiných lokalit ve městě, do sídlišť, později do ubytoven. Část z nich odešla na venkov do okolí. Odtud se však mnoho z nich vrátilo, levné venkovské domky se ukázaly jako neopravitelné a mnoho obyvatel přivedla neudržitelnost soukromého bydlení zpět do města na ubytovny.

Zvláštní pozornost v souvislosti s ohrožením stability v oblasti bydlení zasluží rodiny s nezaopatřenými dětmi. Míra ohrožení je v případě dětí vystupňována potřebou větší dostupnosti zdravotní péče, potřeby zdravého vývoje, povinné školní docházky. Podstandardní bydlení či časté stěhování přináší do života dětí specifická rizika. Oč je ale v jejich případě potřeba řešení náležitější, o to obtížnější je pro rodiny nalézt cestu zpět do standardních podmínek, zejména kvůli míře zadlužení.

Ze všech uvedených důvodů by měly být při koncipování bytových politik obcí rodiny prioritizované a sledované jako zvláštní téma. Sociální podpora ohrožených rodin by měla být koncipována v úzké součinnosti s orgánem sociálně právní ochrany dětí.

Jak hledat udržitelné řešení v oblasti bydlení?

Podobně jako v jiných oblastech nemá obec celé řešení této oblasti ve svých rukách, nedrží všechny trumpfy. Důležité ale je, aby tuto moc neoslabovala, aby si, pokud je to jen trochu možné, ponechala svůj bytový fond a hospodařila s ním a na půdě širokého partnerství zároveň posilovala vztahy s ostatními majiteli.

Nutným východiskem pro další řešení je, aby obec přistupovala k problematice bydlení koncepčně. Konkrétně aby věděla, kolik jejích obyvatel je v bytové nouzi, kolik asi může být touto situací ohroženo a jaké jsou jejich potřeby. Zodpovědět tyto otázky nemusí být snadné, protože v situaci bytové nouze se potkávají senioři, obyvatelé vyloučených lokalit, lidé se zdravotním nebo duševním onemocněním, lidé bez přístřeší a další. Ohrožené ztrátou bydlení pak mohou být nad rámec uvedených skupin např. matky samoživitelky. Obec by měla mít také velmi podrobný přehled o bytovém fondu, o jeho stavu a jeho možné vazbě na potřeby uvedených skupin. Na základě těchto informací může obec část bytového fondu vyčlenit pro potřeby sociálního bydlení a bydlení dostupného pro obyvatele s nízkými příjmy. Koncepční přístup by měl nepochybně zahrnovat také pravidla pro přidělování různých typů bytů, principy udržitelnosti a rozvoje bytového fondu a především také způsob řešení rizik při jeho správě. Vodítkem pro obce v dané problematice je vládou nově schválená Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025¹⁵, na níž naváže stejnojmenný zákon.

Přístup obce k bydlení by neměl být segregáčn. Nemá smysl investovat obrovské prostředky do rekonstrukcí domů odříznutých od obcí z jedné strany řekou, z druhé železnicí, ze třetí strany frekventovanou silnicí. Koncepce bydlení předpokládá, že se bytový fond bude vytvářet v místech, kde je dostupná dopravní infrastruktura, lékařská péče a další služby občanské vybavenosti

¹⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/22514/Koncepce_soc_bydleni_2015.pdf

a že se budou různé příjmové skupiny vzájemně přibližovat, potkávat a ovlivňovat se.

Přístup obce k problematice bydlení by měl umět řešit také rizika, se kterými se vedení obce často potýká. Patří mezi ně zejména neplatičství, devastace svěřeného majetku a porušování domovního řádu. Prevence těchto rizik začíná už v situaci přidělování bytu. Jeho součástí by mělo být také uvážení míry sociální podpory, která bude bydlení v sociálních bytech z počátku provázet. Tuto sociální podporu může realizovat obec sama nebo ji svěřit neziskové organizaci, která má s danou problematikou zkušenosti.

Vedle rizik, která provázejí přímo užívání jednotlivých bytů, jsou tu rizika, která se týkají sousedských vztahů, vztahu k nemovitostem a k okolí. I zde je potřeba přistupovat k věci se zkušeností, s vědomím rizik v oblasti mezilidských vztahů a stavu budov a vnějšího prostranství. I zde existují cenné zkušenosti a příklady dobré praxe, které mohou úspěšně čelit skepsi.

Co se týká správy budov, je předpokladem úspěchu propojení formální technickoadministrativní správy se samosprávou utvořenou z obyvatel. Na institut domovníka, o němž už v jiném kontextu byla řeč, může navázat vytvoření domovního výboru, který ve spolupráci s bytovou správou vytvoří domovní řád, pravidelný program domovních schůzí apod. Delegování odpovědnosti na zvoleného domovníka a distribuce části odpovědnosti mezi členy domovního výboru nepochybně přispěje ke kvalitě života v sociálně vyloučených lokalitách. **Mají-li nástroje domovníctví, domovního výboru a domovního řádu přispět k prevenci rizik a udržitelnosti bydlení, může komunitní sociální práce přispět k rozvoji dotčeného území, ale především k rozvoji kompetencí obyvatel a jejich schopnosti řešit svoji situaci vlastními silami a ve vzájemné spolupráci.** Takováto činnost, která má svoje nezpochybnitelné výsledky na několika místech České republiky¹⁶, musí být ovšem odborně vedena vyškolenými sociálními pracovníky.

Lze účinně předcházet vzniku segregace v oblasti bydlení?

Sociálně vyloučené lokality se v devadesátých letech rozrostly mimo jiné proto, že se principy, jako je koncepční bytová politika, nesegregační obsazování bytů, sociální podpora v nestabilních domácnostech, neaplikovaly. Vycházíme z přesvědčení, že **dostatečná provázanost řízení bytové politiky s vůlí občanů, zapojení občanů do rozhodování, komunitně vedený rozvoj území, dokážou** výrazně přispět k proporčnímu rozvoji všech částí obce a mimo jiné včas detekovat sociální rizika jednotlivých domácností a včas jim pomoci.

7.5 DLUHOVÁ PAST A SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ

Tvoří-li nezaměstnanost bránu k sociálnímu vyloučení a situace kolem bydlení její nejvlastnější podstatu, mohli bychom přirovnat dluhovou past k okovům, které lidi v sociálním vyloučení drží. V této metodice není prostor pro rozbor dlouhodobých příčin složitého komplexu dluhů, které vytvářejí situaci předlužení. Výše jsme řekli, že sociální vyloučení vzniká postupně a postupně vzniká také situace předlužení, která ho provází a spoluutváří. Zadlužovat se je snadné, cesta oddlužení je naopak velmi náročná. V našem právním řádu není problém půjčit si peníze, ať jste v jakékoli životní situaci, ale cesta oddlužení není zdaleka dostupná pro každého. **Neřešitelná zadluženost je široce rozprostřená po celé naší společnosti, ale u nejchudších obyvatel má svůj specifický ráz.**

Primární dluhy nejsou u sociálně vyloučených obyvatel půjčky na auta nebo hypotéky na domy v osobním vlastnictví. Tvoří je dlouhodobě neřešené dluhy na nájemném a na energiích, na komunálním odpadu a dalších správních poplatcích, vedle toho spotřebitelské a další úvěry u nebankovního sektoru. Nové a nové půjčky u mimobankovních společností, zastavování věcí a nakonec i půjčky u lichvářů jsou jen pověstným vytloukáním klínu klínem a prohlubující se spirálou zadlužení. V této situaci je velmi obtížné vrátit se nebo udržet ve standardním bydlení kvůli dluhům u majitelů bytového fondu. Neméně obtížné je vrátit se na trh práce kvůli exekucím na plat.

¹⁶ Individuální projekt Moravskoslezského kraje, na kterém spolupracovala i Fakulta sociálních studií ostravské univerzity pilotně ověřila metodu komunitní sociální práce v Bruntále, Frýdku-Místku a v Ostravě. Srov. např. <http://alive.osu.cz/fss-se-aktivne-zapojuje-do-rozvoje-ceske-komunitni-prace>.

Spletitou problematiku zadluženosti obyvatel nemá obec a její představitelé ve své moci a přesto s ní musejí počítat a jsou s ní konfrontováni přinejmenším při plánování a realizaci svojí bytové politiky. Je proto nezbytné, aby zastupitelé měli alespoň elementární představu o rozsahu a struktuře dluhů ohrožených skupin obyvatel a mohli se v procesech plánování stát zodpovědnými objednateli dostatečně robustní sociální práce.

Na problematiku dluhů se vedle komerčních společností — které si lidé ohrožení vyloučením nemohou dovolit — soustřeďují poskytovatelé služeb sociální prevence. S jednotlivci spolupracují obvykle poskytovatelé tzv. terénních programů, na rodiny se zaměřují poskytovatelé sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Dluhová problematika bývá vedle otázek souvisejících s bydlením nejčastějším tématem spolupráce mezi neziskovou organizací a jejími klienty. **Dva zásadní úkoly sociální integrace — bydlení a zaměstnání — budou úspěšně splněné pouze v kontextu řešení komplikovaných otázek okolo dluhů a tedy ve spolupráci s odborně připravenými pracovníky neziskových organizací.** Jedině oni dokážou situaci klientů dostatečně individualizovat, provést spolu s nimi rozbor jejich dluhové situace, vyjednat splátkové kalendáře, připravit klienty na chování věřitelů po nástupu do zaměstnání, připravit personalisty zaměstnavatelů na zátěž s exekucí řízením a splnit mnoho dalších dílčích úkolů a sestavit realistický scénář návratu do běžného života. Problematika zadlužení činí z integrace na trh práce a do normálních podmínek v bydlení vysoce odborný problém, se kterým je při plánování třeba počítat.

Může obec přispět k prevenci zadlužování?

Obec nemůže bezprostředně ovlivnit ani exekutorské praktiky, ani ledabylé chování domácností, když si půjčují na vánoční dárky. Může ale zásadně ovlivnit, zda v obci vznikají dluhy na nájemném a na komunálním odpadu, a to důsledným systémem kontroly a včasným varováním při jednotlivém výpadku. Je nepochybné, že kdyby se takto některé obce chovaly od začátku devadesátých let, nemusely mnohaleté dluhy stát jako bariéra mezi nimi a lidmi na ubytovnáč¹⁷.

Život ve strachu a v odmítání odlišného způsobu života je zárodkem častých odsudků a opovržení vůči těm, kteří jsou odlišní. Témata do vzdělávání o tom, co to sociální vyloučení a začleňování je, především do vzdělávání učitelů a dalších výchovných pracovníků i politiků, to je velký úkol strategického významu. Nejen v celé společnosti, ale i v každé obci.

Zásadní je vzdělávání a výchova od dětského věku. Povinná školní docházka je v tomto smyslu příležitostí neopakovatelnou, a je proto vhodné a potřebné podporovat — přes všechny obtíže a bariéry — společné vzdělávání žáků ze sociálně vyloučených lokalit a z většinové společnosti. Nejde jen o samu povinnou školní docházku, ale i o učení rodičů, aby byli ochotní své děti vést ke vzdělávání a k získání kvalifikace a dostatečné profesní přípravy tak, aby po ukončení základní školy nemusely rovnou na úřad práce. Pro trvalé příjemce sociálních dávek, které jim stačí k jejich obvyklému životu, je taková změna občas nepřijatelná. Jenže školní docházka a její dodržování je důležitá nejen jako zdroj vzdělávání a učení se přijatelným hodnotám a normám chování, ale také jako učení se určitému řádu a odpovědnosti za sebe sama. A nabytí takového postoje je základem proti propadnutí drogám či jiným deviacím. A to často vadí i samotným sociálně vyloučeným rodičům. Možná odtud by mohla vést cesta k porozumění důvodům, proč se jejich děti mají učit.

Šance pro uplatnění dětí pocházejících ze sociálně vyloučeného prostředí je často nízká. Podpora, přímá pomoc a dobré příklady jsou tu zásadní. Legislativní možnosti v tomto směru nabízejí různé druhy pomoci a podpory. Dobrá vůle učitelů je zásadní. Spolupráce, která by dovedla rodiny sociálně vyloučené k tomu, aby se jejich děti dostaly ze své dosavadní situace, rovněž. Ne vždy to jde. Segregace ale jen prohlubuje problémy, které jsou v této oblasti.

Jde samozřejmě i o vzdělávání dospělých. Minimálně pokud jde o dovednosti a znalosti týkající se ochrany sociálně vyloučených osob vůči dalšímu zhoršování jejich situace. Sociální pracovníci z jejich řad jsou v těchto procesech velmi vzácní, ale možná nejčastěji úspěšní.

¹⁷ Blíže k tomuto tématu viz samostatný dokument.

Dvě různá města v ČR řešila v roce 2008 velmi podobný problém. V jedné z jejich základních škol převážili romští žáci, ostatní rodiče přestali do školy dávat své děti, škola zchudla, protože celkový počet žáků se stal podlimitní. Radní jako zřizovatelé školy byli postaveni před otázku, zda školu dotovat z městského rozpočtu, nebo ji zavřít a zbývající žáky rozptýlit do ostatních škol. Jedno město se rozhodlo rozptýlit, druhé dotovat. I přes dotace města i evropské projekty se škola dlouhodobě potýká s velkými problémy, soustřeďují se zde kázeňské problémy, škola trpí nedostatkem žáků a špatným renomé. Především se zde ale vzdělává táž skupina žáků, která spolu bydlí ve stejné lokalitě, vychází z téhož prostředí s jeho mnoha limity. Ve druhém z obou měst se podařilo problém rovnoměrně rozložit mezi všechny zbývající školy. Problém samozřejmě nezmizel, ale je pro všechny strany řešitelný.¹⁸

reprodukcí sociálního vyloučení. Platí, že se problém se sociálním vyloučením mezigeneračně změní k lepšímu, pak jedině aktivním přispěním našich škol.

Jak se rozhodnout?

Je nepochybné, že vzdělávání žáků ze sociálně vyloučeného prostředí klade na školy určité specifické nároky z hlediska dohledu nad docházkou, zvládnutí programu výuky, komunikace s rodiči. Na druhé straně škola může prostřednictvím projektů a následně normativního financování požádat o řadu podpůrných nástrojů, jako je například školské poradenské pracoviště, asistent pedagoga, prostředky na vzdělávání pedagogů a individuální práci se selhávajícími žáky. **Nezastupitelná role vedení obce je rozhodnout se, zda bude podporovat soustředění nadstandardního množství těchto nástrojů v jedné škole, nebo zda doporučí rovnoměrně problém a jeho řešení rozvrhnout do co největšího množství škol.** Druhá cesta je dlouhodobá a udržitelná, předchází riziku budoucího zrušení jedné ze škol a hlavně zamezuje

¹⁸ K takovému postupu najdeme oporu v národní Strategii sociálního začleňování, kde se stát na stranách 42–43 zavazuje podporovat aktivity v osmi opatřeních (kromě podpory vzdělávacího procesu ve školách se jedná například i o oblasti volnočasových aktivit a spolupráce širokého spektra aktérů včetně rodičů žáků), která by měla vést k tomu, aby postup, který zvolilo „druhé město“, byl nekonzfliktní a co nejsnazší.

8. KDE NA TO VZÍT?

Kde naleznou na začleňování zdroje?

Snazší je finance získat než je účelně využít. Sociální začleňování lze financovat z relativně mnoha zdrojů. Nejčastěji se tak děje z veřejných rozpočtů — obecních, krajských, státních nebo evropských. Podmínky, výhody i nevýhody jsou poměrně známé. Podobně jsou obecně známé hlavní dotační programy¹⁹. Jak naplánovat, k čemu je použít, je obsahem předešlých kapitol. Zde jen dodejme, že při plánování je vždy užitečné zamýšlet se nad potenciálním zdrojem financí.

Obec by měla vyčlenit personální kapacity pro sledování veřejných zdrojů financování programů sociálního začleňování v návaznosti na přijatý strategický plán. Tato osoba (obecní fundraiser = ten, kdo zjišťuje možné zdroje financování aktivit a prací v obci) by potom měla mít i schopnost nalézt pro konkrétní opatření v plánu konkrétní výzvu z operačních programů evropských fondů, krajský či národní dotační program, strategické projekty úřadu práce nebo vazbu na financování z obecního rozpočtu. Současně je na místě aktivně oslovovat ty, kteří integrační opatření realizují, informovat je o možnostech financování a konzultovat využívání těchto zdrojů. Bez těchto informací samozřejmě není možné dosáhnout spolupráce realizátorů projektů tak, aby se jejich aktivity vzájemně posilovaly.

Výrazně specifickou kapitolou jsou finanční prostředky, které vynakládá na sociální začleňování město nebo obec — zde je velký **prostor podporovat velmi cíleně a pružně aktivity na základě priorit dle lokálního strategického plánu.** Škála je zde velmi široká a důraz by měl být kladen na financování velmi konkrétních

aktivit, které není možné podporovat z jiných, většinou bohatších zdrojů.

Neméně důležitým prvkem je podpora svépomocných aktivit občanů, která většinou znamená několikikanásobnou návratnost vložených investic a vedlejší efekt zvýšení sociálních interakcí v obci.

Nakonec je třeba zmínit finanční prostředky neveřejného charakteru. **Pokud budeme chtít využívat zdroje soukromých nadací nebo osob, je potřeba fundraisera ještě výrazněji.** Tyto zdroje jsou rozptýlenější, často vyžadují intenzivní konzultace a v případě získávání sponzorů například z řad místních podnikatelů i dlouhodobé vyjednávání, vysvětlování a ladění společných cílů a očekávání. Přitom pro některé programy jsou tyto zdroje zcela nezbytné, protože je není možné financovat ze zdrojů veřejných (např. individuální stipendia pro středoškoláky).

¹⁹ Oporou pro definování priorit může být Strategie sociálního začleňování 2014–20, v níž jsou velmi přesně a komplexně formulovány cíle a opatření, které jsou z pohledu České republiky efektivní a hodné podpory.

9. JAK POZNÁTE, ŽE SE TO DAŘÍ?

Jak poznám, zda se něco mění?

Jen pokud budeme monitorovat realizaci projektů a hodnotit jejich dopad, dozvíme se, zda děláme to, co jsme si naplánovali, respektive, zda naše konání vede k žádaným cílům. A umožní nám to i poznat, co děláme špatně — zda jsme špatně stanovili cíle, nebo jsme špatně odhadli aktivity, které je mohou naplnit, nebo zda jsme vše naplánovali víceméně dobře, ale problém je ve špatné realizaci.

Průběžný monitoring umožňuje včas odhalit chyby v realizaci projektů, potažmo díky němu je možno chyby napravit, měnit některé detaily aktivit tak, aby směřovaly k zamýšlenému cíli a upravovat koordinační procesy směrem ke vzájemnému posilování projektů a programů. Monitoring se ovšem netýká jen věcného řešení, týká se i technických a administrativních procesů. I zde je důležité včas odhalit chyby, které by mohly ohrozit projekt jako takový a předejít případnému vracení chybně vynaložených či administrativně nezvládnutých finančních prostředků.

Je asi možné říci, že **monitoring je de facto průběžnou evaluací**. Evaluace je analytický nástroj, který nám dává vhled do projektu či aktivity. Umožňuje nám pochopit směry vývoje projektu, jeho kvalitu, efektivitu a především popsat jeho vliv na změnu, která je cílem naší strategie.

Přílišné teoretizování není smyslem tohoto textu, leč přece jenom uvedme, že existuje ex ante evaluace (je to vlastně analýza před zahájením jakékoli činnosti, která popíše problém, potřeby, posoudí logiku plánované intervence a její proveditelnost, je na místě ji provádět i ve fázi hotové strategie, kdy tvoříme akční plán a projektové záměry a měli bychom posuzovat, zda je v nich skryt potenciál k dosažení cílů formulovaných strategií), průběžná evaluace (jak bylo řečeno, můžeme ji do značné míry ztotožnit s monitoringem — sledujeme zde vnitřní procesy, průběžné výsledky, zapojení cílových skupin, využívání zdrojů atp. — umožňuje včasné řešení problémů) a ex post evaluace (realizuje se po ukončení projektu, hodnotí jeho dopady a je dobré ji využít k revizi strategického plánu — lepšimu naplánování dalšího postupu).

Evaluace a monitoring stojí na dvou pilířích — indikátorech a komunikaci. Dobře zvolené indikátory (jak ty, které popisují výchozí stav a definují problémy a potřeby, tak ty, které popisují úroveň změny) jsou zásadním faktorem, který nám umožní poznat, zda jdeme správným směrem. Proto se vyplatí věnovat definování indikátorů (jak tomu, co chceme měřit, tak jejich vyčíslení) odpovídající pozornost. Bez dobrých indikátorů jsme slepí a nepoznáme efektivitu řešení. Znamená to, že každý strategický plán by měl mít vlastní soustavu indikátorů, která bude odpovídat lokální situaci a prioritám změny — vlastní metodu, jak poznáme, že jsme navrhli dobrý plán.

Obecně je asi dobré ctít zásadu, že indikátorů nemusí být mnoho (příliš velký počet je spíš zátěž a jejich sledování je natolik náročné, že brání jejich kritickému hodnocení), ale něco musí opravdu vypovídat o změně kvality. Tu je ovšem ideální popsat nějakou kvantitativní, dobře sledovatelnou a měřitelnou veličinou.

Některé věci však prostým sledováním indikátorů nezjistíme. Jedná se především o oblast procesů a o aktivity, které nemají jednoduše měřitelné výsledky (typickým příkladem jsou třeba sociální služby). Zde potom vystupuje do popředí druhý pilíř — průběžná, procesně formalizovaná komunikace se všemi, kteří jsou realizací projektů dotčeni — tedy těmi, kdo projekty realizují, příslušníky cílových skupin projektů, zástupci veřejnosti, těmi, kdo jsou odpovědní za rozvoj obce jako takové — politickou reprezentací.

Je dobré občas si objednat a zaplatit externí evaluaci od někoho, kdo se jí dlouhodobě profesionálně věnuje. Určitě nám takový vnější pohled přinese mnoho poučení a inspirace. Leč toto nestačí. Aby rozvoj obce probíhal co nejlépe, aby bylo jasné, zda strategie odpovídá potřebám, zda projekty a aktivity plní cíle strategie, zda dobře využíváme všechny zdroje, **je nutné vytvořit vlastní monitorovací a evaluační kapacity**, a je třeba myslet na to, že takové těleso musí mít jasně stanovenou roli v rozvoji obce, musí být zcela jednoznačně popsány a formalizovány jeho procesy a metody práce a především jasně definovaný mandát. Dobré potom je, když se evaluace aktivně účastní co nejvíce místních aktérů.

10. JSOU UŽ ZAŽITÉ DOBRÉ ZKUŠENOSTI?

Bude u nás fungovat to, co jinde?

Hned na úvod se patří říci, že **jakékoli zobecňování dobrých praxí je ošidné**. Mnohé dobré zkušenosti jsou postaveny na jedinečném lokálním kontextu, souběhu různých pozitivních okolností a často těžko přenositelném nasazení realizátorů.

Přesto lze nalézt několik zásad, které velmi významně zvýší šanci na úspěch nikoli jen jinde fungujících programů, ale samozřejmě i inovativních projektů, které vznikají v každé lokalitě. Už jsme o nich hovořili v předcházejících kapitolách. Zde na ty nejdůležitější pohledme z trochu jiné perspektivy. Zdůrazněme ty, které zajistí, že věci, které fungují jinde, budou s velkou pravděpodobností fungovat i v naší obci.

Analýza: Tento základní kámen každého plánování je v případě přebírání dobrých praxí zcela klíčovou podmínkou úspěchu. Nejistíme-li, v jakých podmínkách ona dobrá praxe fungovala, jaké byly přesné procesy její realizace a v neposlední řadě, **čeho chtěli realizátoři docílit**, může se velmi snadno stát, že budeme zklamaní z toho, jak aktivity fungují v našich podmínkách a co jejich realizací vlastně dosahujeme. Jinak řečeno, **v případě přenosu dobré praxe nestačí analyzovat situaci a potřeby v naší obci, ale musíme analyzovat i situaci a cíle v místě, odkud dobrou praxi přebíráme**. Srovnáním potom můžeme poměrně přesně říci, zda je dobrá praxe opravdu dobrá i pro nás, jaká **můžeme mít očekávání a jakým způsobem musíme upravit procesy, abychom dosáhli dobrých výsledků**.

Participativní strategické plánování: Pokud jsme zjistili, že dobrá praxe má potenciál dobře fungovat i v našich podmínkách, následuje další důležitý krok — její zařazení do plánovaných aktivit. Zde již postupujeme standardně — **definujeme, co nám realizace přinese, tedy který z cílů strategie naplní, stanovíme ukazatele, z nichž poznáme, že cíle je opravdu dosahováno a především v rámci plánovacího procesu zajistíme kapacity pro realizaci aktivit**. Participativní přístup nám stejně jako u jiných opatření zajistí, že aktivity budou mít

jasného nositele a budou monitorovány v rámci sledování výsledků a diskusí o **úpravách realizovaných programů a revizi strategického plánu**.

Koordinace a evaluace: A zde již jen pro pořádek doplňujeme, že stejně jako jiné aktivity podléhají i převzaté dobré praxe společné koordinaci a vyhodnocování účinnosti. A opět podobně jako cokoli jiného, i zde tím dosahujeme synergie a můžeme upravovat konkrétní podobu realizace. **Z dobrých praxí se tak stávají ještě lepší — takové, které fungují dobře právě v naší obci, reagují na naše potřeby a pomáhají nám dosahovat žádoucích změn**.

Má přebírání dobrých praxí nějaká rizika?

Jak jsme již naznačili, to, co funguje dobře na jednom místě, nemusí dobře fungovat jinde. Současně dobré analytické a kritické uchopení dobrých praxí toto riziko výrazně snižuje. Podobně jako je ošidné nekritické přebírání dobrých praxí je ošidné i zobecňování konkrétních rizik, přesto si, na základě minulých zkušeností, pokusíme, některé rizikové faktory vyjmenovat:

- ~ nepřesný popis kontextu úspěšné realizace — z toho potom vyplývají další uvedené,
- ~ nedostatečné místní kapacity pro úspěšnou realizaci — personální, organizační, logistické,
- ~ neadekvátní očekávání — realizace způsobuje jiný výsledek, než jsme předpokládali,
- ~ nedostatek času — jak na realizaci, tak na plánování.

Přebírání dobrých praxí může být i zábavou.

Úspěšné převzetí dobré praxe je tvrdou prací, ale je možné a současně užitečné volit i postupy, které tento proces zpříjemní. Účinným postupem z této kategorie je přímá spolupráce mezi městy a obcemi, které jsou na poli sociálního začleňování aktivní a využijí různých inovativních nástrojů. Forma takové spolupráce může samozřejmě být velmi různá. Základem je

ovšem vytvoření možnosti konzultovat konkrétní opatření, mít možnost vidět je na vlastní oči a debatovat s realizátory o maličkostech, které často podmiňují konečný úspěch. A nezapomeňme, že zde bývá jedinečná možnost mluvit o problémech, jejichž popis se jen velmi vzácně dostane do příruček.

Úplně nejlepší pro přebírání jakékoli dobré praxe je navazování dlouhodobých partnerství, vytváření sítí měst a obcí, které dávají možnost sdílení více zkušeností, umožňují hlubší pochopení souvislostí a především dávají možnost vše vidět na vlastní oči, doptat se na podrobnosti a společně vymýšlet nejlepší modely fungování té, které aktivity. **Z vlastní zkušenosti autorů příručky tvrdíme, že takové setkávání a diskutování o programech sociálně citlivého rozvoje způsobuje pocity libosti a je pro účastníky velkou zábavou.**

Specifika přebírání dobrých praxí ze zahraničí

Mohu přebírat dobrou praxi ze zahraničí?

U přebírání zahraničních praxí platí skoro totéž, co u přebírání praxí domácích, jen riziko, že něco nebude fungovat, je zde ještě větší, protože tyto programy fungují nejen v jiném kontextu lokálním, ale i v jiném kontextu legislativním, institucionálním a kulturním. Toto konstatování není varováním před přebíráním zahraničních zkušeností. Je apelem k ještě důslednější analýze fungování dobré praxe a k přemýšlení o vhodných úpravách pro podmínky zde panující.

11. A CO POMOC REGIONU A STÁTU?

Příručka vychází z přesvědčení, že sociální soudržnost je dobrým předpokladem pro spokojený život valné většiny obyvatel českých měst a obcí. Pokud tuto víru budou sdílet i političtí představitelé veřejné správy, je základním požadavkem zahájit kroky k realizaci této vize.

Mnoho technik již bylo popsáno v předešlém textu a zde zbývá apelovat na jejich používání. Některé věci, které by bylo třeba postupně měnit na centrální úrovni, jsou jasné — **zlepšit možnost obcí aktivně vytvářet pracovní příležitosti, zvyšovat dostupnost bydlení v místech ekonomicky prosperujících, vytvořit masivní nástroje pro snižování regionálních disparit atp.**

Tyto změny však nenastanou bez toho, aby obce formulovaly zcela konkrétní návrhy na změny. Takové návrhy mohou vznikat na základě dobrých lokálních strategií, které jasně popíší efektivní nástroje začleňování a bariéry pro jejich uplatňování. Zcela **zásadním momentem je aktivita obcí v procesech koordinace aktivit různých institucí na svém území** — ať se již jedná o úřady práce, správce vodních toků nebo neziskové organizace. Taková snaha zákonitě narazí na překážky. Některé lze překonat v rámci společného plánování, kdy se dohodne nejen, co se má udělat, ale i jak se to má udělat, jak si budou jednotliví aktéři vyměňovat informace a jak se bude postupovat, když něco přestane fungovat. Některé překážky však bude obtížné překonat bez systémových změn, některé však půjde překonat jen těžko a zde **by měly být formulovány požadavky na změny v zákonech či jen v metodických směrnících**, které centrální instituce dávají svým místním expoziturám.

Je zřejmé, že sám návrh na změnu mnoho neznamená. Proto je dobré, aby obce vytvářely sítě, které budou takové požadavky prosazovat. Uvádíme to při vědomí, že obce již nějaké takové sítě mají, ale tyto zatím neslouží k posilování procesů sociálního začleňování. Nabízí se **zakládat sítě obcí, které chtějí posilovat sociální soudržnost na svém území a prosazovat opatření na tomto poli**. Určitou inspirací mohou být sítě, které zakládají jiné instituce, které přemýšlejí nově a chtějí své myšlenky

šířit — sítě komunitních škol, komunitních knihoven, klustry zaměstnanosti atp.

12. INSPIRACE

V posledních letech bylo vydáno velké množství příruček dobré praxe pro obce v oblasti sociálního začleňování. Nejplodnější v této oblasti je Agentura pro sociální začleňování. **Základní četbou je určité Příručka pro obce** (<http://www.socialni-zaclenovani.cz/prirucka>), která obsahuje základní doporučení pro organizaci procesů sociálního začleňování v obcích a ve svých tematických částech velmi stručné popisy některých vyzkoušených postupů v klíčových oblastech sociálního začleňování – vzdělávání, zaměstnanosti, bydlení bezpečnosti, sociálních služeb, podpory rodiny a dluhové problematiky.

Obsáhlejší příručky, které se věnují vyzkoušeným a fungujícím specifickým opatřením jsou potom ke stažení zde: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/metodiky-a-manualy-dobre-praxe>.

Jedná se v této chvíli o deset většinou obsáhlých příruček. Část metodicky i na příkladech dobrých praxí (sedm příruček je dle této logiky rozdělených do dvou dílů) popisují konkrétní balíčky opatření (např. přístupné zaměstnávání, odpovědné zadávání veřejných zakázek, přístupné bydlení) tak, aby případná realizace byla co nejúspěšnější. Další se zabývají spíše popisem organizačních procesů se zaměřením na specifickou roli obcí případně krajů.

Zatím posledními příručkami z dílny Agentury pro sociální začleňování je velmi inspirativní soubor 59 příkladů dobré praxe z menších měst a obcí a neméně zajímavé ovšem úzce zaměřené publikace popisující možnosti komunitní činnosti veřejných knihoven (obě příručky ke stažení na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/agentura-pripravila-dve-publikace-k-tematu-regionalniho-rozvoje>).

Příručky dobrých praxí vydává i Mezinárodní poradenské centrum obcí (<http://www.mepco.cz>).

Zajímavou příručku pro obce zaměřenou na sociální začleňování z pohledu prevence kriminality vydalo MV ČR již v roce 2009 (www.mvcr.cz/soubor/soc-vyloucení-dobra-praxe-reseni-pdf.aspx).

Zcela mimořádný „inspiromat“ potom nalezneme v „katalogu inovací“ na stránkách projektu Centrum

sociálně orientovaných inovací (http://www.centruminovaci.cz/katalog_inovaci), kde lze po bezplatné registraci najít detailní popisy mnoha dobrých praxí ze zahraničí, použitelných ovšem i v našich podmínkách.

Většina dokumentů je dostupná pouze v tištěné podobě, ale je možné je vyžádat a bezplatně získat.

13. PŘÍLOHA 1 – ZÁKLADNÍ POJMY

Sociální soudržnost

Sociální soudržnost označuje stav sdílené identity, loajality a solidarity ve společnosti. Vyjadřuje schopnost společnosti zajistit dobré odpovídající životní podmínky všem svým členům. Soudržnost nevzniká prostou občanskou, prostorovou či teritoriální příslušností, nýbrž participací na sociálně ekonomické dynamice a správě věcí. Pojem společenská soudržnost v sobě zahrnuje:

- ~ aspekt sociálního smíru (nízká míra sociálních konfliktů ve společnosti, nízká míra sociálního vyloučení),
- ~ hledisko vzájemnosti a solidarity (spolupráce, participace na zdrojích),
- ~ princip rovnováhy ve společnosti (důstojný život pro všechny, rovnost příležitostí dosáhnout zdrojů),
- ~ aspekt důvěry (společenské klima).

Sociální soudržnost je schopnost společnosti zajistit sociální zabezpečení všem svým členům při minimalizování nerovností a vyhýbání se polarizaci. Soudržná společnost je vzájemně se podporující společenství svobodných jedinců sledujících společné cíle demokratickými prostředky. Sociální soudržnost též přispívá k ekonomickému růstu. Stabilní společnost je příznivým prostředím pro podnikatelské aktivity. Tržní ekonomika závisí na lidech, kteří mají peníze na utrácení; chudoba není zdravou základnou pro ekonomický rozvoj.

Sociální začleňování a sociální vyloučení

V právním řádu České republiky (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) je **sociální začleňování** definováno jako proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován

za běžný. K obecným cílům sociálního začleňování tak patří:

- ~ zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám;
- ~ prevence rizika sociálního vyloučení;
- ~ pomoc nejvíce zranitelným;
- ~ mobilizace všech relevantních aktérů.

Sociální začleňování v první řadě znamená ochotu zabývat se problémy v jejich komplexitě, rozumět souvislostem. Jedině takový přístup může být úspěšný a dlouhodobý. Strategie sociálního začleňování 2014–2020 zmiňuje v tomto smyslu následující oblasti. Jsou to při uplatňování průřezových principů:

- ~ rovné příležitosti
- ~ posilování sociální soudržnosti
- ~ podpora přístupu k zaměstnání a jeho udržení, sociální služby,
- ~ podpora rodiny,
- ~ podpora rovného přístupu ke vzdělání,
- ~ podpora bydlení,
- ~ podpora přístupu ke zdravotní péči,
- ~ zajištění slušných životních podmínek a
- ~ podpora dalším začleňujícím službám.

Naproti tomu je **sociální vyloučení** proces, během kterého jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim ztížen či omezen přístup ke zdrojům a příležitostem, které jsou běžně dostupné ostatním členům společnosti. Mezi tyto zdroje je řazeno především zaměstnání, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělání. Proces sociálního vyloučení se vždy dotýká celé společnosti; jedním z jeho negativních rysů je trvalé narušování společenské soudržnosti.

Jedním z projevů sociálního vyloučení je i **chudoba**

Pro její měření si ČR stanovila souhrnný indikátor, který byl vytvořen na základě tří níže uvedených dílčích indikátorů. Souhrnný indikátor udává počet a podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením v populaci. Tři hlavní ukazatele jsou:

1. míra ohrožení chudobou — podíl osob s ekvivalizovaným disponibilním příjmem pod hranicí chudoby, která je stanovena jako 60 % mediánu národního ekvivalizovaného disponibilního příjmu na spotřební jednotku (po sociálních transferech);
2. materiální deprivace — počet a podíl osob, které si nemohou dovolit nejméně čtyři z následujících devíti položek:
 - a. zaplatit nájem nebo účty,
 - b. adekvátně vytápět dům či byt,
 - c. uhradit nečekaný výdaj ve stanovené výši,
 - d. jídlo s masem nebo jeho vegetariánským ekvivalentem každý druhý den,
 - e. jeden týden dovolené mimo domov v roce,
 - f. osobní automobil,
 - g. pračku,
 - h. barevnou televizi,
 - i. telefon.
3. osoby žijící v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou — počet a podíl osob ve věku 0–59 let, které žijí v domácnostech bez zaměstnané osoby nebo s velmi nízkou pracovní intenzitou (tzn. v domácnostech, kde dospělé osoby ve věku 18–59 let během uplynulého roku vůbec nepracovaly nebo využily méně než 20 % svého celkového pracovního potenciálu), vztahený k celé populaci ve věkové kategorii 0–59 let.

14. PŘÍLOHA 2 – ČESKÉ I EVROPSKÉ STRATEGICKÉ DOKUMENTY NEBO FINANČNÍ NÁSTROJE

Velký význam pro rozvoj sociální politiky na evropské úrovni měl dokument celoevropského významu Evropská sociální charta, kterou ratifikovaly členské státy Rady Evropy v Turíně v roce 1961. Charta stanovuje 19 základních práv a principů, především právo na práci, právo na spravedlivou odměnu za práci, právo se organizovat či právo na ochranu zdraví. V roce 1988 byl ve Štrasburku přijat Dodatečný protokol k Evropské sociální chartě, který obsahuje dalších 12 práv, např. právo na stejné příležitosti a na rovné zacházení, právo na důstojnost v práci, právo na ochranu před chudobou a sociálním vyloučením či právo na bydlení. Práva zakotvená v Evropské sociální chartě mají celoevropský charakter a jsou uznávána všemi státy, které Chartu podepsaly. Zároveň Charta rámcově uvádí způsob naplnění těchto práv, konkrétní opatření jsou však v kompetenci jednotlivých členských států.

Jako klíčový nástroj k realizaci evropské politiky zaměstnanosti byl založen Evropský sociální fond (<http://www.esfcr.cz>), jehož hlavním cílem je finanční podpora rozvoje zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti, sociálního začleňování osob a rovných příležitostí se zaměřením na rozvoj trhu práce a lidských zdrojů.

Česká republika má pro oblast sociálního začleňování zpracováno několik klíčových strategických dokumentů, které mohou sloužit jako vodítko. Jedná se o:

- ~ Strategii sociálního začleňování 2014–2020: (http://www.mpsv.cz/files/clanky/19477/Strategie_CZ.pdf).
- ~ Konceptci prevence řešení a problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 (<http://www.mpsv.cz/files/clanky/16157/koncepce.pdf>),
- ~ Strategii boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015 (http://www.aspcr.cz/sites/default/files/strategie-2011-2015_2.pdf)
- ~ Konceptci sociálního bydlení České republiky 2015–2025 (http://www.mpsv.cz/files/clanky/22514/Koncepce_soc_bydleni_2015.pdf).

Klíčovým dokumentem rekapitulujícím oblast sociálního vyloučení v ČR je tzv. **Gabalova zpráva**²⁰. Mimo jiné z ní vyplývá, že:

- ~ počet lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách se pohybuje mezi 95 000 až 115 000,
- ~ celkem bylo v celkem 297 městech a obcích identifikováno 606 sociálně vyloučených lokalit a přibližně 700 bytoven,
- ~ celkový počet lokalit se v porovnání s rokem 2006 téměř zdvojnásobil (z 310 na 606),
- ~ počet lokalit vzrostl ve všech krajích, v Karlovarském a Moravskoslezském kraji ale více než trojnásobně,

²⁰ <http://www.esfcr.cz/07-13/oplzz/analiza-socialne-vyloucenych-lokalit-v-cr-1>; Mapa je veřejně dostupná jen do určitého stupně podrobnosti. Zachycuje sociální vyloučení do úrovně obce s rozšířenou působností. Na vyžádání lze ale získat podrobný popis o situaci ve vaší obci.

- ~ počet obyvatel žijících v sociálně vyloučených lokalitách se zvýšil téměř o polovinu,
- ~ v absolutních číslech přibylo nejvíce sociálně vyloučených osob v Ústeckém a Moravskoslezském kraji,
- ~ zatímco v roce 2006 připadalo na jednu sociálně vyloučenou lokalitu přibližně 271 obyvatel, v roce 2014 už to bylo 188 osob,
- ~ celkově lze říci, že se tedy sociálně vyloučené lokality rozpadají do většího počtu menších celků,
- ~ sociálně vyloučení lidé se stěhují nebo jsou stěhováni do více odlehlých obcí s málo funkční infrastrukturou,
- ~ sociální vyloučení v České republice přestává mít svůj dominantně městský charakter.

